

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johan Svanström

Rättsförhållandena i Tyskland 1933-1945

- skildrade i den nordiska rättsvetenskapen i Sverige, Norge och
Finland

Examensarbete
20 poäng

Kjell Å Modéer

Rättshistoria

Höstterminen 2001

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte	5
1.2 Frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar / Forskningsläge	5
1.4 Material	7
1.5 Disposition	11
2 NORDEN – EN HISTORISK BAKGRUND	13
3 SVERIGE	14
3.1 Historisk bakgrund	14
3.2 Svenska artiklar	15
3.2.1 År 1933	15
3.2.2 År 1934	17
3.2.3 År 1935	19
3.2.4 År 1936	20
3.2.5 År 1937	21
3.2.6 År 1938	22
3.2.7 År 1939	22
3.2.8 År 1941	23
3.2.9 År 1942	24
3.2.10 År 1943	25
3.2.11 År 1944	26
3.2.12 År 1945	27
4 NORGE	28
4.1 Historisk bakgrund	28
4.2 Norska artiklar	28
4.2.1 År 1937 Judefrågan	29
4.2.2 År 1938 Straffrättsutvecklingen	30
4.2.3 År 1939 Folkrätt	31
4.2.4 År 1940 Neutralitetspolitik	31

4.2.5	År 1941-43 Tystnad	32
4.2.6	År 1944 "Pappersbrist"	32
4.2.7	År 1945 Fria igen!	32
5	FINLAND	33
5.1	Historisk bakgrund	33
5.2	Finska artiklar 1933-45	34
6	VAD VISSTE VI I SVERIGE EGENTLIGEN?	36
6.1	Sverige	36
6.2	Sverige och tryckfriheten	37
7	DEN NORDISKE JURISTEN	40
7.1	Sverige	41
7.1.1	Andreas Cervin och Göteborgs hamn	41
7.1.2	De lärda i Lund? – eller Karl Olivecrona i blåsväder	41
7.1.3	K G Westman och yttrandefriheten	45
7.1.4	Torgny Segerstedt och mothugget från 34 göteborgsadvokater och den sk. "Lundaprotesten"	46
7.2	Norge	47
7.2.1	Juris professor Ragnar Knoph	47
7.2.2	Høyesteretts domare	48
7.2.3	Protestbrevet till Terboven	49
7.3	Finland	50
7.3.1	Finsk nazism 1932-1944	50
7.3.2	Krigsansvarighetsprocessen	51
8	SLUTSATSER	53
8.1	Sverige	53
8.2	Norge	54
8.3	Finland	54
	LITTERATURFÖRTECKNING	56

Sammanfattning

Adolf Hitlers ”tusenåriga rike” kom inte att vara längre än tolv år. Efter sig lämnade Führern ett brinnande Europa och en värld som aldrig slutade chockas av att en så civiliserad och kulturellt högtstående nation som Tyskland, kunde begå sådana brott mot mänskligheten.

I mitt examensarbete har jag valt att undersöka hur rättsförhållandena i Tyskland under åren 1933-1945 skildrades i den nordiska rättslitteraturen i Sverige, Norge och Finland och hur juristerna i dessa länder kom att agera.

Sverige är det land som mest noggrant skildrat rättsförhållandena i det Tredje riket, men oftast är rapporterna i *Svensk Juristtidning* enbart i notisform, okommenterade och till stor del deskriptiva. I Sverige kom debatten att föras flitigast i dagstidningar, böcker och tidskrifter. I Norge debatterades rättsförhållandena i Tredje riket flitigt, fram till och med ockupationen 1940. I samband med denna, infördes censur och i skrivierna i *Tidskrift for Rettsvitenskap* tystnade därmed kritiken mot Tyskland. Finland såg Sovjetunionen som en farligare fiende och för Finland kom Tyskland att bli en viktig bundsförvant och motvikt till den ryske björnen. I *Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland* förekom under åren 1933-1945 inte en enda artikel som behandlade rättsförhållandena i Tyskland. I Sverige såg vi under denna period inte någon enad juristkår som engagerade sig i debatten mot Tyskland, utan det blev smågrupper och enskilda individer som debatterade. Rådmannen Andreas Cervin visade juristens självständighet när han vägrade låta sig toppstyras i frågan om huruvida norska fartyg skulle beläggas med kvarstad, eller ej. I Norge lämnade Høyesteretts domare sina ämbeten, när de insåg att de inte längre kunde upprätthålla rättssäkerheten, och när de vare sig oavhängigt kunde pröva om den tyska ockupationsmakten höll sig till de norska lagarna, eller döma fritt och oavhängigt. I Finland såg vi inga specifika jurister eller juristgrupper som agerade, utan den enda stora juridiska begivenheten under åren 1933-1945 blev krigsansvarighetsprocessen, som var ett mer eller mindre farsartat skådespel i syfte att hitta några finska beslutsfattare som skulle få bära hundhuvudet för Finlands samarbete med Tyskland.

När jag ser tillbaka på denna period inser jag att det idag är mycket lättare att moralisera och kritisera beslutsfattarna än vad det var då. Per Albin Hansson och hans samlingsregering lyckades med konststycket att hålla Sverige mer eller mindre utanför kriget och dessutom bevara landet. Trots att Norge ockuperades kom de norska juristerna att gå synnerligen rakryggt genom kriget, men det skedde på bekostnad av många norrmän. Finland, å sin sida, stod hela tiden under hot från Sovjetunionen. Vinterkriget rev upp svåra sår och Tyskland kom att ses som en frälsare i kampen för att bevara landet. Således märkte man en kraftigare kritik mot Sovjetunionen, medan de under krigsåren undvek att stöta sig med ”bundsförvanten” Tyskland. Även i Finland uppnåddes syftet; att bevara Finland som en självständig rättstat.

Förord

Jag vill rikta ett varmt tack till mina föräldrar och vänner för all uppmuntran och hjälp jag fått med denna uppsats.

Jag vill även tacka min handledare Kjell Å Modéer för alla idéer, uppslag och råd.

Slutligen vill jag framföra ett tack till personalen på UB Helgonabacken och Lunds Stadsbibliotek för all hjälp med att hitta litteratur och att gräva i magasinet efter olika böcker efter mitt önskemål.

Denna uppsats tillägnas alla de som gick till kamp mot rättsosäkerhet och godtycklighet i juridiken under åren 1933-1945.

”Der Toten zur Ehr, den lebenden zur Mahnung“

Förkortningar

AF	Akademiska Föreningen i Lund
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
DN	Dagens Nyheter
GHT	Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning
GP	Göteborgs-Posten
JFT	Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland
LSSSF	Lunds svensksocialistiska studentförening
NF	Nationernas Förbund
SvJT	Svensk Juristtidning
TfR	Tidskrift for Rettsvitenskap

1 Inledning

År 1933 kom Adolf Hitler och nationalsocialisterna till makten i Tyskland. Detta maktskifte medförde omfattande förändringar för hela Europas befolkning, inte minst den tyska. Redan under det första året kom koncentrationsläger att öppnas i avsikt att ta hand om judarna och de som vände sig mot Hitlerregimen.¹ Direkt efter makttillträdet påbörjades en förändring av rätten som pågick fortlöpande t.o.m. 1945. Führerns oinskränkta makt blev ett av de mäktigaste verktygen, som i betydande mån kom att medverka till legalismens sönderfall.²

År 1935 ändrades regeln ”ingen handling kan bestraffas, som inte var straffbelagd vid tidpunkten för handlingens utförande”. Denna ersattes med: ”Den gärning kan bestraffas, som lagen vid tidpunkten för dess företagande betecknar som straffbar eller som efter straffbudets idé (Grundgedanke) och efter sund folkuppfattning (Volksempfinden) förtjänar straff. Om intet straffbud omedelbart kan användas, skall brottet bestraffas enligt den lagregel, som närmast kan vinna analog tillämpning.”³ Samma år kom även Nürnberglagen, genom vilken äktenskap mellan judar och arier blev förbjudna. Under kriget skedde fortsatta ständiga försämringar av rätten för judarnas del, vilket slutligen resulterade i Förintelsen. Med hjälp av BGB:s generalklausuler kunde nationalsocialisterna enkelt genomföra sina lagar och principer, med en hänvisning till ”gesundes Volksempfinden”.⁴

Högsta makt utgick från Führern, som inte enbart var lagstiftare, utan även högste domare. Steget efter Führern blev således domaren, som nu inte enbart skulle döma efter nationalsocialistiska principer, utan som Führern. Folkviljan materialiserades genom Hitler. Härigenom stärktes uppfattningen att domaren inte bara skulle vara lagtillämpare, utan även skapare av rätt.⁵

Stiftandet av retroaktiva strafflagar kom att bli ett av de mäktigaste vapnen i kampen mot regimen fiender i det Tredje riket. Något sådant tycks inte vara möjligt att använda sig av i en demokratisk stat, men kanske ett vapen som lätt tas till användning i en totalitär stat med en enväldig ledare.⁶ Som en kritik mot segrarmakterna kan man emellertid anföra att de vid bestraffningen av krigsförbrytarna i det Tredje riket stödde sig på generella bestämmelser som dessutom gavs retroaktiv verkan.⁷

¹ Segerstedt Wiberg: *När Sverige teg – om nazisternas förföljelser*, Stockholm 1991, s. 21

² Frände, Dan: *Den straffrättsliga legalitetsprincipen*, Ekenäs 1989, s. 26

³ SvJT 1935 s. 506 Ivar Agge

⁴ Tamm, Ditlev: *Romersk rätt och europeisk rättsutveckling*, 2:a uppl., Stockholm 1998, s. 327

⁵ SvJT 1942 s. 739-742 Ivar Strahl

⁶ Frände 1989, s. 212

⁷ Frände 1989, s. 29

1.1 Syfte

Syftet med detta examensarbete i rättshistoria är främst att försöka ge en bild av hur rättsförhållandena i Tyskland under det Tredje riket skildrades i den nordiska rättsvetenskapslitteraturen i Sverige, Norge och Finland åren 1933-1945. I kontrast till det material som presenteras i rättslitteraturen, vill jag även besvara frågan om hur mycket vi i Sverige egentligen visste om rättsförhållandena i Tredje riket och då inte minst Förintelsen, eftersom detta inte riktigt framgår av rättslitteraturen. Slutligen vill jag även belysa den nordiske juristen och hur denne kom att agera.

1.2 Frågeställningar

De frågor jag med denna uppsats vill besvara är först och främst hur rättsförhållandena i Tyskland åren 1933-1945 skildrades i rättslitteraturen och varför redogörelserna av rätten skiljer sig så mellan de tre nordiska länderna. Därtill kommer frågorna:

Hur mycket visste vi i Sverige om rättsförhållandena i det Tredje riket egentligen och hur debatterades frågan?

Vilka riktlinjer/inskränkningar för tryck- och yttrandefrihet fanns i Sverige?

Den sista frågan jag valt att ställa mig är om de nordiska juristerna i Sverige, Norge och Finland agerade, och om de gjorde det, hur agerade de och vilka var de?

1.3 Avgränsningar / Forskningsläge

Sedan krigsslutet 1945 har andra världskriget och det Tredje riket kommit att intressera en oöverskådlig mängd privatpersoner och forskare, vilket resulterat i en minst lika oöverskådlig mängd litteratur på området.

Detta examensarbete behandlar hur rättsförhållandena i Tyskland uppfattades och återgavs i nordisk rättslitteratur under åren 1933-1945. Enbart dessa artiklar utgör en respektingivande litteraturmängd som inte går att återge i sin helhet på detta begränsade utrymme. Examensarbetet har för avsikt att ge läsaren en kortare översikt i ämnet samt peka på de artiklar som kan vara av intresse för vidare studier.

Avsnittet om vad vi i Sverige egentligen visste om rättsförhållandena i det Tredje riket är tänkt som en kontrast och jämförelse till det material som skildrades i den nordiska rättslitteraturen. Detta avsnitt gör inte anspråk på att vara på något sätt uttömmande, utan skall ses ur det perspektiv det var tänkt; nämligen att vi i Sverige visste betydligt mycket mer om rättsförhållandena i Tyskland 1933-1945, än vad som framgår av den dåtida rättslitteraturen och även att frågorna debatterades, om än inte i rättslitteraturen.

Trots att andra världskriget och det Tredje rikets terrorvälde kommit att intressera och fascinera en mycket stor skara människor, får det anses förvånansvärt att ändå så pass lite har skrivits om den tyska rätten. Anledningen till detta anges av Kjell-Åke Modéer vara, att forskarna först i slutet av 1980-talet ansett sig vara beredda att riva i tysk rätt från denna mörka period.

Fram till två decennier efter krigsslutet avfärdades den nationalsocialistiska rätten just som en mörk parentes i den tyska rätten (katastrofteorin). Detta synsätt har emellertid kommit att ersättas av kontinuitetsteorin, i vilken det anses att den rätt vi möter under det Tredje riket, utvecklats under en längre tid. Modéer nämner även att det i Tyskland ansågs vara för tidigt att forska i ämnet, bl.a. med hänsyn till att en del av ens yrkesverksamma juristkollegor även hade varit yrkesverksamma jurister under det Tredje riket.⁸ Från 1980-talet har detta ändrat sig och Modéer anger att forskningen fått en rejäl knuff framåt.⁹

Hitlerregimen kom att fungera som en katalysator för och frisläppningsmekanism åt åsikter som funnits och byggts upp i Tyskland under en längre period. Åsikterna fick en stark företrädare och skicklig agitator i Adolf Hitler. Därför har jag i detta arbete valt att avgränsa mig till att granska vilken inverkan Adolf Hitler och hans nationalsocialistiska tyska arbetarparti hade på den tyska rätten under de tolv år de satt vid makten.

I mitt examensarbete har jag valt att undersöka hur rättsförhållandena i Tyskland skildrades i tre av alla de länder som kom att påverkas av nazistregimen i Tyskland 1933-1945. Efter att ha tagit del av Maria-Pia Boëthius bok *"Heder och samvete"* och Bosse Schöns bok *"Svenskarna som stred för Hitler"* föll förstavalet för min granskning ganska naturligt på Sverige. De andra två länderna valde jag att hämta från samma rättskultur som Sverige; den nordiska. Sverige får i mitt examensarbete stå för ett av de länder som förhöll sig någorlunda neutralt i kriget, men ändå kom att påtvingas eftergifter. Valet av andraland var inte lika självklart. Två nordiska länder kom att anfallas samma dag för att därefter ockuperas; Norge och Danmark. Båda länderna har många intressanta aspekter att belysa, men mitt val föll på Norge. Dels eftersom jag såg historiskt intressanta kopplingar mellan Sverige och Norge¹⁰, dels för att jag funnit mer material om de norska juristerna och deras agerande än hos de danska kollegerna. Som sista land valde jag Finland; ett land som var beroende av och samarbetade med Tyskland under andra världskriget. I Finland fann jag ett förhållande till Tyskland som inte återfanns i något annat av de nordiska länderna; de var först allianspartner, sedan direkta fiender. Finland var det enda demokratiska landet som av fri vilja anslöt sig till det tyska korståget

⁸ SvJT 1996 s. 109-117 Kjell Å Modéer

⁹ SvJT 1996 s. 146-148 Kjell Å Modéer

¹⁰ Bl.a. kopplingen med malmtransporterna från Sverige till Narvik och konflikten i Göteborgs hamn med Andreas Cervin och de kvarstadsbelagda norska fartygen.

mot bolsjevismen.¹¹ Genom detta val har jag kunnat jämföra tre länder, som tillhör samma rättskultur, ligger ungefärligen inom samma geografiska område, men haft olika politisk inställning till Tyskland och slutligen där också konsekvenserna blivit högst olika för dem.

Frågan om vilka nordiska jurister som agerade och hur de agerade, tyckte och tänkte, har fått mycket liten plats i forskningen. Det kan konstateras att det i juristkåren, såväl som i övriga yrkeskårer, fanns både medlöpare och motståndare. Det material som presenteras kan ses som ett urval, av de ur den nordiska juristkåren, som var särskilt tongivande i debatten.

Neutralitetsfrågan och Sveriges agerande under andra världskriget är frågor som började hamna i hetluften på allvar under nittioalet. Maj Wechselsmans bok *"De bruna förbindelserna"* och Maria-Pia Boëthius bok *"Heder och samvete"* startade en livlig debatt när de kom ut. Särskilt uppmärksammas blev Maria-Pia Boëthius bok, som bl.a. kom att debattera neutralitetsfrågan, Per Albin Hansson och pressfriheten. Boken väckte många reaktioner och fick hårt mothugg av bl.a. den försvarspolitiska skribenten Jan Linder och flera historiker. År 1996 kom Sverker Oredsson med sitt verk om Lunds Universitet under andra världskriget, som belyste flera intressanta aspekter. Frågan om de nordiska ländernas agerande under andra världskriget är långt ifrån slutbehandlad och med detta examensarbete önskar jag dra mitt strå till stacken.

1.4 Material

Det material som använts är huvudsakligen de artiklar om Tyskland och kriget som publicerades i svenska SvJT (Svensk Juristtidning), norska TfR (Tidskrift for Rettsvitenskap) och finska JFT (Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland) åren 1933-45.

Detta examensarbete behandlar hur rättsförhållandena i Tyskland uppfattades och återgavs i SvJT i Sverige, TfR i Norge och JFT i Finland under åren 1933-1945. För att skapa ytterligare förståelse och bakgrundskunskap kan det vara av intresse att känna till lite om tidskrifternas syften och redaktionella sammansättning under den angivna perioden.

Den i Sverige ledande juridiska tidskriften, *Svensk Juristtidning*, tillkom 1916 bl.a. med anledning av att det fanns ett behov av en ny svensk juridisk tidskrift, eftersom det börjat bli ont om plats för artiklar och annat juridiskt material i *Nytt Juridiskt Arkiv*. En annan anledning till tidskriftens tillkomst anges vara att svensk rättsvetenskap just då gick in i sin blomstringsperiod och att det fanns starka juridiska krafter som Tore Almén, Birger Ekeberg

¹¹ Meinander, Henrik: *Finlands Historia 4*, Esbo 1999, s. 237

och Karl Schlyter att tillgå vid skapandet av en ny juridisk tidskrift.¹² Slutligen ses även Processkommissionen, som år 1912 inledde sitt arbete som ett ytterligare skäl för tidningens tillkomst. Genom Processkommissionen kom nämligen behovet av en ny juridisk tidskrift att bli ”ett processreformintresse”.¹³ År 1916 utkom första årgången av SvJT och i inledningsartikeln anges det att:

*”Ehuru Svensk Juristtidning, såsom namnet utmärker, närmast avser att behandla spörsmål inom den svenska juridiken, skola däri jämväl införas meddelanden från utlandet, särskilt våra närmaste grannländer, rörande lagstiftning, litteratur och rättsskipning, som kan vara av större intresse för svenska jurister.”*¹⁴

I SvJT dominerade vid sidan om det svenska materialet, det nordiska och det nordiska samarbetet, även om det under årens lopp förekom material och artiklar som berörde hela världen.¹⁵ Tidningen riktade sig främst till yrkesverksamma jurister. Svensk Juristtidning hade under åren 1933-45 en imponerande redaktion där både Birger Ekeberg och Karl Schlyter ingick.¹⁶ Birger Ekeberg kom bl.a. att hedra juristerna i grannländerna Danmark och Norge i ett särskilt häfte i SvJT som utkom år 1945.¹⁷ Karl Schlyter var tillsammans med Thore Almén en av grundarna av SvJT. Under åren 1916-32 och 1936-51 var han tidningens ansvarige utgivare. Under åren 1932-36 innehade hans gode vän Ivar Strahl posten, eftersom han själv inte samtidigt kunde vara landets justitieminister som han var ansvarig utgivare för en tidskrift. Karl Schlyter anges ha varit den drivande kraften vid tidningens utformning. Redaktionen redigerade tidningen och det arbetssätt som tillämpades var dels att redaktionen försökte få vissa viktiga personer att skriva artiklar till tidningen, dels att vissa typer av artiklar helt enkelt knöts till särskilda personer. Jan-Olof Sundell som skrev biografien om Karl Schlyter antydde att denne till viss del kom att använda tidningen för att påverka juristopinionen i vissa frågor, bl.a. genom att valet av utländska skribenter till stor del kom att bestå av personer som Schlyter själv knutit kontakt med. Schlyter tog också kontakt med särskilt betydelsefulla personer och uppmanade dem att skriva artiklar i ämnen på beställning¹⁸. Det är svårt att uttala sig om i vilken utsträckning Karl Schlyter kom att påverka innehållet i SvJT under den period han var dess redaktör.¹⁹ Däremot går det inte att förneka att han var en av de mest drivande krafterna vid tidningens utformning och att han på olika sätt; såväl genom egna artiklar, som genom

¹² SvJT 1966 s. 1 Carl Jacob Arnholm

¹³ Sundell, Jan-Olof: *Karl Schlyter – en biografi*, Stockholm 1998, s. 225

¹⁴ SvJT 1916 s. 1-4 Redaktionen

¹⁵ SvJT 1966 s. 2 ff Carl Jacob Arnholm

¹⁶ se försättsbladen till SvJT 1933-1945

¹⁷ se SvJT 1945 s. 421 ff

¹⁸ Bl.a. anges ett brev från 1935 till straffrättsprofessorn i Lund, Ragnar Bergendal, där denne uppmanas av Schlyter att skriva en artikel om ungdomsbrottsligheten. Schlyter ville ha ett kvalificerat inlägg i debatten om införandet av ungdomsfängelser, en av hans centrala frågor. Se Sundell, 1998 s. 227

¹⁹ Sundell 1998, s. 225 ff

val av artiklar och skribenter påverkade innehållet i SvJT, främst i syfte att försöka få med artiklar som skulle kunna gynna hans reformförslag.²⁰ Jag har inte funnit några uppgifter som pekar på att vare sig Schlyter eller Strahl som redaktörer systematiskt valde bort artiklar eller censurerade material som berörde rättsförhållandena i Tyskland. Däremot talar avsaknaden av kritik mot Tyskland för en tolkning av att SvJT liksom flera andra tidningar under andra världskriget medvetet valde bort vissa artiklar eftersom de inte ville stöta sig vare sig med den svenska eller tyska regeringen. När Karl Schlyter 1951 lämnade posten som redaktör för SvJT ändrades titelsidan från ”Svensk Juristtidning grundad av Tore Almén” till ”Svensk Juristtidning grundad av Tore Almén och Karl Schlyter”.²¹

Tidsskrift for Rettsvidenskab utkom med sitt första häfte 1888 och är sedan starten en samnordisk juridisk tidskrift med redaktionsmedlemmar från hela Norden. Tidskriften tillkom i nära anslutning till de nordiska juristmötena. Syftet med TfR var att bli en gemensam juridisk tidskrift för de nordiska länderna, men initiativet till dess tillkomst var i grunden norskt. TfR:s syfte var att fungera som ett gemensamt organ för den nordiska rättsvetenskapen och som förbindelselänk mellan nordiska jurister.²² Jämfört med SvJT framstod TfR som en mer renodlat vetenskaplig tidskrift.²³

TfR:s första redaktör var Dr. Francis Hagerup, en allsidig jurist som av sina nordiska kollegor beskrivits som mycket skicklig. Under de 33 år Hagerup kom att vara TfR:s redaktör vann tidskriften mycket högt anseende. Efter Hagerups död 1921 övertogs redaktörstolen av professor Fredrik Stang. Hagerups arbetsmetoder hade vunnit stor uppskattning, men det antydde att tidskriften hade problem att värva nya abonnenter. Stang valde att följa de nyare strömningar som rådde, bland annat var han särskilt intresserad av studierna av de sociala, etiska och ekonomiska krafter som skapat rätten och försett den med dess innehåll. År 1925 tillkom en finsk redaktion till de redan existerande danska, norska och svenska redaktionsavdelningarna. Stang innehade posten till år 1937, då han frivilligt frånträdde den. Han efterträddes av sin lärjunge Ragnar Knoph som utlovade att tidskriften även fortsättningsvis skulle vara ”et organ for rettsvidenskab, men innenfor denne rammen skal det være så aktuelt og livsnært som mulig”.²⁴ Efter Ragnar Knophs hastiga frånfälle år 1938 övertogs befattningen år 1939 av Høyesterettsdomaren Erik Solem som kom att inneha denna till 1950. Det har således rått en norsk dominans på redaktörsposten, men detta har inte i alltför märkbar grad påverkat TfR som i över hundra år varit en nordisk tidskrift.²⁵ Under den tyska ockupationen av Norge drabbades TfR av censur och 1944 drogs utgivningen av tidningen in helt på grund av den

²⁰ Nilzén, Göran: *Svenskt biografiskt lexikon 154*, Stockholm 2001, s. 565

²¹ Sundell 1998, s. 229

²² TfR 1938 s. 1-3

²³ Sundell 1998, s. 225-226

²⁴ TfR 1938 s. 4-10

²⁵ TfR 1987 s. 1 ff

”pappersbrist” som rådde i landet.²⁶ Först 1945, efter ockupationen, kunde TfR åter skriva fritt.²⁷

Juridiska Föreningen i Finland är Finlands äldsta sammanslutning för jurister. Föreningens centrala verksamhet bestod av att arrangera diskussionsmöten där medlemmarna offentligt kunde utbyta sina åsikter angående lagtolkningsfrågor och de lege feranda. Vid de årsfester föreningen tidigare anordnat märktes en stark svensk prägel på valet av de inbjudna utländska föredragshållarna. Utrikesminister Östen Undén (1937), professor Ivar Agge (1947), professor Åke Malmström (1950), professor Seve Ljungman (1952) och professor Knut Rodhe (1955) för att nämna några.²⁸ Redan den 11 februari 1862 gavs föreningen genom en kejsarlig stadsfästelse rätten att utge en juridisk tidskrift innehållande ”*protokoll öfver föreningens förhandlingar och beslut, upplysande rättsfall och uppsatser i rättsvetenskapen samt därmed gemenskap ägande ämnen*”. Emellertid var det först 1865 som utgivningen av ”*Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*” påbörjades. Till en början var tidskriften av årsbokskaraktär och skildrade i mångt och mycket föreningens verksamhet, men från och med 1870 ändrade tidskriften karaktär och började utkomma med fyra nummer per år. På 1930-talet ökade antalet sidor i tidskriften och första årgången omfattade 453 sidor. Tidskriften fortsatte att utkomma regelbundet under andra världskriget, om än med något reducerat sidantal. Under 1940-talet blev det allt vanligare att inledningsanföranden från centralavdelningens möten och årsmötesföredrag publicerades som artiklar i JFT. Dessa kom dessutom att utgöra stommen för det i tidskriften publicerade artikelmaterialet. En av tidskriftens från början viktigaste uppgifter, publicerandet av översikter av finska rättsfall, har på senare år bortfallit ur tidskriften sedan andra forum övertagit denna uppgift. I JFT märktes en medveten avsaknad av notiser, aktuella nyheter och liknande material, vilka återfinns i många andra av de nordiska juridiska tidskrifterna.²⁹

Från 1929 till 1945 kom redaktionen att ha ungefärligen samma sammansättning. Redaktionskommittén bestod 1929 av professor Gadolin, jur.dr S. R. Björkstén, justitierådmannen B. C. Carlsson samt professorerna Bertil Sjöström och Ilmari Tawaststjerna. Tawaststjerna avled 1933 och efterträddes i redaktionskommittén av jur.dr Erik af Hällström. År 1940 avled professor Gadolin. Posten tillsattes inte, utan i stället slopades redaktionskommittén helt år 1941. Därefter redigerades tidningen av huvudredaktör Granfelt, redaktören för litteraturavdelningen af Hällström och redaktionssekreteraren Hemmer. Professor Otto Hjalmar Granfelt tillträdde som tidskriftens huvudredaktör 1927 och kom att inneha den posten till 1944. Årgångarna 1945 och 1946 redigerades av professor Hemmer.³⁰

²⁶ TfR 1944 häfte 1 försättsblad

²⁷ TfR 1945 s.1 Erik Solem

²⁸ JFT 1962 s. 11 ff Berndt Godenhielm

²⁹ JFT 1964 s. 1 ff P. E. von Bonsdorff

³⁰ JFT 1964 s. 12-14 P. E. von Bonsdorff

För att kunna ge en bakgrund och en förklaring till varför materialet ser ut som det gör, har jag valt att använda mig av historisk litteratur, som ett komplement till artiklarna.

Till avsnittet om vad vi visste om rättsförhållandena i Tyskland åren 1933-1945 har jag främst använt mig av Ingvar Svanbergs och Mattias Thydén's bok *"Sverige och Förintelsen"* och Ingrid Segerstedt Wibergs och Ingrid Lomfors bok *"När Sverige teg – om nazismens förföljelser"*.

För att kunna ge en mer allmän bild av den nordiske juristen under denna period, har jag använt mig av Kjell Å Modéers *"Den svenska domarkulturen – europeiska och nationella förebilder"*, Christian Häthéns *"Stat och straff"* samt Jean Bolinders *"40-tal"*. Till avsnittet om de svenska juristerna har jag valt att använda mig av Sverker Oredssons *"Lunds Universitet under andra världskriget"*, där bland annat Karl Olivecronas pronazistiska åskådning under 1930- och 1940-talet och den sk. Lundaprotesten mot Torgny Segerstedt, skildras på ett vetenskapligt sätt. Till det norska delmaterialet har jag haft mycket stor nytta av uppslagsverket *"Norges Historie"* från 1979 med Knut Mykland som redaktör. Jag har även haft användning av juristen Jan Didriksens *"Industrien under hakekorset"*. Det finska delmaterialet har jag främst funnit i band fyra av *"Finlands historia"*, med Henrik Meinander som redaktör, men jag har även funnit information i Henrik Ekbergs bok om den finländska nazismen 1932-1944; *"Führerns trogna följeslagare"*. Det finska materialet på detta område är emellertid mycket knapert, och som Ekberg påpekar i sin bok, saknas det forskning på detta område.

Till detta kommer bl.a. Maria-Pia Boëthius bok *"Heder och samvete"* och Jan Linders *"Andra världskriget och Sverige – historia och mytbildning"*, som försett mig med kritiska aspekter. När jag läst böckerna med en nyanserad syn har jag funnit båda mycket intressanta och användbara.

1.5 Disposition

Utvecklingen för de tre granskade länderna ter sig väldigt olika från mellankrigstiden och framöver under kriget. Detta avspeglas till mycket stor del i rättslitteraturen från denna tid. Därför har jag valt att dela upp mitt arbete, så att länderna Sverige, Norge och Finland samt respektive lands uppfattning om rättsförhållandena i Tyskland, presenteras var för sig. Allra först ges i kapitel 2 en kort historisk introduktion till förhållandena i Norden från 1920-talet och fram till krigsutbrottet.

Därefter följer i kapitel 3-5, en redovisning av hur de tyska rättsförhållandena skildrades i rättslitteraturen i länderna Sverige, Norge och Finland. Redogörelsen sker kronologiskt och skildrar i korta drag vad jurister i respektive land kunde läsa om rättsförhållandena i Tyskland. För

att lite bättre kunna förstå varför rapporterna om rättsförhållandena ser ut som de gör, inleds skildringen av varje land med en historisk bakgrund.

Avsnittet om, vad beslutsfattarna och folket egentligen visste om rättsförhållandena i Tyskland, behandlas i kapitel 6 och är som ovan redan nämnts, tänkt som kontrast till vad som skildras i kapitel 3-5.

I kapitel 7 behandlas den nordiske juristen under åren 1933-1945 och de händelser som blev tongivande i debatten.

Slutligen presenterar jag i kapitel 8 mina egna slutsatser.

2 Norden – En historisk bakgrund

Den politiska utvecklingen i Sverige, Danmark och Norge under mellankrigstiden visade många gemensamma drag. På 1920-talet var regeringarna svaga. Viktigaste frågan blev försvaret. Alla länder valde att gå på nedrustningslinjen, men olika långt. Den ekonomiska krisen 1929-1933 ändrade den politiska situationen helt. De socialdemokratiska partierna i de tre länderna lade fram program för att bekämpa krisen. I Sverige och Norge ledde detta till ett långvarigt socialdemokratiskt regeringsinnehav. Sverige, Norge och Finland tog ett stort steg mot industrialisering under denna period, men Danmark var tvungen att försöka få sina jordbruksprodukter sålda i Tyskland. Detta ledde till en ödesdiger bindning till Tyskland. Länderna intog alla en neutral hållning. Någon gemensam nordisk utrikespolitik fördes aldrig. Finland såg hotet komma från Sovjetunionen, Danmark från Tyskland. Norge såg inget hot alls och litade på Storbritannien. Sverige litade på NF.³¹

³¹ Westin, Gunnar T, *Människans historia 2 1815-1945*, Stockholm 1992, s. 415

3 Sverige

3.1 Historisk bakgrund

När Sovjet 1939 angrep Finland ombildade Per Albin Hansson regeringen till en samlingsregering. I regeringen fanns representanter för alla partier med undantag för kommunisterna. År 1939 avvisade Sverige Finlands krav på militärt stöd. Detta ledde till ett frivilligt uppbåd för Finlands sak. Sverige hjälpte Finland med förnödenheter och krigsmaterial, det sistnämnda i längre utsträckning än vad Sverige egentligen hade råd med. När Norge sedan angreps, kan frikostigheten med krigsmedlen ses som en av förklaringarna till varför Sverige inte bistod Norge.³²

Efter att Tyskland segrat i Norge kom den svenska regeringen att göra en rad eftergifter för tyska krav. I juni 1940 började Sverige tillåta tyska trupper att åka genom Sverige till Norge (den sk. permittenttrafiken) och denna pågick ända till 1943. Om permittenttrafiken får anses vara välbelyst idag, är dess omfattning inte lika känd. Totalt var det mer än 2 140 000 tyska soldater som transporterades genom Sverige till och från Norge och Finland. Även 100 000 tyska vagnslaster vapen och krigsmateriel fick transporteras genom Sverige under samma tid. Svenska folket fick först reda på avtalet mellan Sverige och Tyskland när vagnarna börjat rulla genom Sverige.³³ Bevakningen av tågen var i stort sett obefintlig och när tågen gjorde uppehåll i Göteborg kunde uppemot 3 000 tyska soldater komma att vaktas av ett tiotal svenska.³⁴ Sverige tillät även trupptransportfartyg att gå in på svenskt territorialvatten och år 1941 fick till och med en hel artilleridivision (division Engelbrecht) transporteras genom Sverige till Finland.³⁵

När det gäller kritik av Tyskland i svenska tidningar, böcker och revyer var Sverige väldigt foglig för de tyska klagomålen. Fram till att krigslyckan började vända omkring 1942/1943 hade Sverige även mycket goda handelsförbindelser med Tyskland. Därefter följde en gradvis frigörelse med bl.a. uppsägning av permittenttrafik och handel. Visst fanns det anledning att kritisera regeringen för en del enskilda beslut, främst fram t.o.m. 1943, men frågan är egentligen om regeringen hade något val. ”Sveriges beredskap är god”³⁶ hävdade Per Albin Hansson, men detta var egentligen långt ifrån sanningen.³⁷

³² Westin 1992, s. 434

³³ Boëthius, Maria-Pia: *Heder och samvete*, Stockholm 1999, s. 54-55

³⁴ Segerstedt Wiberg 1991, s. 117-118

³⁵ Westin 1992, s. 434-435

³⁶ Detta citat har debatterats mycket. Några (bl.a. Gunnar Richardsson) har hävdat att Per Albin åsyftade den ekonomiska beredskapen (folkförsörjningen) och inte försvarsberedskapen. Detta synsätt har kraftigt dementerats av Jan Linder som återger citatet i sin helhet: ”Regeringen har vidtagit alla anstalter för vakthållning och skydd som nu kan anses

Ingrid Segerstedt Wiberg framförde som ännu en anledning till Sveriges positiva hållning gentemot Tyskland att svensken i gemen år 1940, i samband med finska vinterkriget, såg Sovjet som ett större hot än Tyskland. Därför valde Sverige att hålla sig på god fot med Tyskland och att aktivt arbeta med att på olika sätt förbättra förhållandet mellan länderna.³⁸

Sveriges hållning utåt under andra världskriget var att vi var neutrala, men detta synsätt har emellertid, främst under senare år, varit utsatt för kritik. Frågan tog ordentlig fart när Maria-Pia Boëthius bok *"Heder och samvete"* kom 1991. Den försvarspolitiska skribenten och reservofficern Jan Linder bemötte kraftigt kritiken i sin bok *"Sverige under andra världskriget"* år 1997 och åskådliggjorde vissa faktafel i hennes bok. År 1998 kom Interimrapporten *"SOU 1998:96 Naziguldet och Riksbanken"* där Utrikesdepartementet konstaterade att Sveriges neutralitetspolitik under andra världskriget kom att svikta. Handeln med Tyskland blev livsviktig för försörjningen eftersom Sveriges handel med övriga västmakter blivit avskuren. Det goda förhållandet till Tyskland hade enligt Utrikesdepartementet två stora syften, dels att hålla Sverige utanför kriget, dels att ha tillräckligt export- och importutbyte för att klara folkförsörjningen. Om Sverige i krigets startskede tånjde på neutraliteten till fördel för Tyskland, tånjde vi under dess slutskede på den till de Allierades fördel.³⁹ Därefter har Boëthius utkommit med en ny reviderad utgåva av *"Heder och samvete"*.⁴⁰

3.2 Svenska artiklar

I svensk Juristtidning följdes den tyska rättsutvecklingen noggrant under åren 1933 till 1945, mestadels i rapport- eller meddelandeform, men då och då, även i artiklar.

3.2.1 År 1933

Gunnar Bomgren stod för det första meddelandet som berörde rättsförhållandena i Tyskland. I SvJT kunde man år 1933 läsa om *"De politiska nödförordningarna i Tyskland"*. Där förklarades att den normala formen för lagstiftning inom det Tyska riket sedan länge inte tillämpades, utan i stället utövades lagstiftningsmakten genom nödförordningar. Bl.a. hade den politiska straffrätten omreglerats genom dessa. Demonstrationsfriheten hade inskränkts såtillvida, att folkmöten och demonstrationer endast fick anordnas på särskilt anvisade områden, och vid

påkallade. Dessa kommer att utvidgas och stärkas i den mån så befinnes nödvändigt. Vår beredskap är god." (Linder, Jan: *Sverige och andra världskriget*, Avesta 1998, s. 19-20)

³⁷ Westin 1992, s. 435

³⁸ Segerstedt Wiberg 1991, s. 115

³⁹ SOU 1998:96: *Naziguldet och Riksbanken*, s. 150

⁴⁰ se Boëthius 1999

demonstrationer skulle särskilda inträdeskort delas ut. Föreningsfriheten påverkades genom att politiska föreningar, skulle sända in sina stadgar till inrikesministern och därefter vara skyldiga att efterfölja alla dennes stadgeändringar och föreskrifter, för att inte upplösas. Även pressfriheten påverkades. Utgivare av periodiska tidskrifter var skyldiga, att utan ersättning, införa förklaringar och yttranden från myndigheterna. Tidskrifterna kunde dras in på begränsad tid, om dess innehåll ansågs stats- eller kyrkofientligt. Slutligen konstaterade författaren att straffen för politiska brott skärpts.⁴¹

Ivar Strahl recenserade Justus Wilhelm Hedemanns bok *”Die Flucht in die Generalklauseln”*. Hedemann varnade i sin bok för det ökade användandet av generalklausuler på rättens olika områden. Hedemann såg vissa fördelar med generalklausulerna, men var bekymrad över utvecklingen då den var förknippad med fara för ”löslighet, rättsosäkerhet och godtycke”.⁴²

Ivar Strahl meddelade även att uppemot 200 tyska universitetslärare blivit tvungna att lämna sina tjänster. Bland professorerna i juridik nämndes bl.a. Gerhard Anschütz i Heidelberg, en av Tysklands dåvarande mest kända statsrättslärare, Hans Kelsen, grundare av Wienskolan och Gustav Radbruch, framstående filosof och straffrättslärare.⁴³

Ernst Leche skrev en längre artikel om *”Lagstiftningen under kabinettet Hitler”*. Artikeln presenterar på ett korrekt, sakligt och öppet sätt de ändringar som kabinettet Hitler genomfört i rätten. Med hjälp av nödförordningar gavs kabinettet en långtgående lagstiftningskompetens. Detta gavs t.o.m. rätt att i meddelandet av nya lagar avvika från författningen och många nya lagar hade meddelats. En av de mest uppseendeväckande ansågs vara *”Gesetz zur Wiederhaltung des Berufsbeamtentums”*. Lagens syfte angavs vara ”att återställa ett nationellt tjänstemannadöme och att förenkla förvaltningen”.⁴⁴ Med stöd av lagen kunde olika befattningshavare avskedas, förtidspensioneras eller förflyttas utan att någon grund förelåg.⁴⁵

Även rikskanslerns uttalande om domarens oavsättlighet som rättsväsendets grundval tidigare samma år, åsidosattes genom lagen, då lagen ansågs tillämplig på alla tjänsteman, även domare, som tillhörde eller hade tillhört det kommunistiska partiet eller därtill anslutna organisationer. Befattningshavare som inte var av arisk härstamning skulle försättas ur tjänstgöring. Denna del av lagen gällde dock inte om personen i fråga själv, eller om hans far, hade deltagit i världskriget och kämpat på Tysklands eller

⁴¹ SvJT 1933 s. 73-74 Gunnar Bomgren

⁴² SvJT 1933 s. 262 Ivar Strahl

⁴³ SvJT 1933 s. 386-387 Ivar Strahl

⁴⁴ SvJT 1933 s. 364-365 Ernst Leche

⁴⁵ SvJT 1933 s. 365 Ernst Leche

Tysklands allierades sida som frontsoldat. Med icke-ariar avsågs i lagen först och främst judar.⁴⁶

I Tyskland utfärdades även en lag med vilken man kunde återkalla rätten att utöva advokaturket. Lagen gällde icke-ariar och kommunister. Den som varit verksam i kommunistisk riktning fick under inga omständigheter utöva advokaturket.⁴⁷

Genom en förordning ”till skydd för folk och stat” upphävdes vissa för medborgarna grundläggande rättigheter. Artikelförfattaren nämner som exempel den egna personens/bostadens oantastbarhet, post-, telegraf- och telefonhemligheten. Förenings- och församlingsfriheten blev provisoriskt upphävd och även förbudet mot censur. Konfiskering och inskränkning i äganderätt blev tillåten. Genom en särskild förordning gavs riksregeringen tillstånd att vidta åtgärder mot personer som förde presskampanjer mot riksregeringen (förräderi mot det tyska folket och högförrädiska stämplingar). För att påskynda förfarandet vid högförräderimål lämnade man vissa föreskrifter om ett förenklat förfarande till Oberlandsgerichte och Reichsgericht.⁴⁸

Carl Hellquist lämnade ett kort meddelande om att Krigsdomstolarna återupprättats i Tyskland.⁴⁹

Håkan Nial redogjorde för två nya nationalsocialistiska kartellagar. Lagarna hade till syfte att omsätta slagordet ”*Gemeinnutz vor Eigennutz*” i praktiken.⁵⁰

3.2.2 År 1934

År 1934 meddelade Kurt Holmgren om en reform av den tyska strafflagen. Holmgren skrev att det inte rörde sig om ”något lagutkast i vanlig mening utan [avsåg] endast att uppdraga grundlinjerna till en strafflagsreform i nationalsocialistisk anda”. Statssekreteraren Freisler⁵¹ ansåg att tyngdpunkten för straffpunkten borde vara stadganden till skydd för rasen, för staten och dess bestånd, för familjen, äran, den tyske mannens värn- och arbetskraft, den tyska kvinnans förmåga till moderskap (Mutterkraft) och det tyska barnets renhet.⁵²

⁴⁶ SvJT 1933 s. 366 Ernst Leche

⁴⁷ SvJT 1933 s. 367 Ernst Leche

⁴⁸ SvJT 1933 s. 368-369 Ernst Leche

⁴⁹ SvJT 1933 s. 473 Carl Hellquist

⁵⁰ SvJT 1933 s. 587-588 Håkan Nial

⁵¹ Roland Freisler verkade som statssekreterare i såväl Preussens som Tyska rikets justitieministerium för nazismens straffrättsliga idéer. Var under åren 1942-45 president i den ökända Folkdomstolen, där många motståndsmän fick sina dödsdomar. Se Nationalencyklopedin: *Band 7*, Höganäs 1992, s. 13

⁵² SvJT 1934 s. 80 Kurt Holmgren

Holmgren anförde att man i strafförslaget märkte dels en skärpning av straffen, dels en väsentlig modifiering av den viktiga principen, *nulla poena sine lege*, inget straff utan lag. Lagstiftaren förutsatte att om en handling inte uttryckligen förklarats vara straffbar, men ändå enligt sund folkuppfattning var ”sedligt förkastlig och man [kunde] säga sig, att dess bestraffning [krävdes] av en rättsprincip, som [låg] till grund för något bestående straffbud”, skulle domaren ändå ha möjlighet att döma till straff.⁵³ Vidare märkte man en utvidgning av dödsstraffet, att något bötesmaximum inte längre fanns samt att omfattande regler för skydd av folkgemenskapen och rasskydd införts.⁵⁴

Samma år kunde det läsas om den nya presslagstiftningen i Tyskland. Nu stadgades att enbart en person med arisk härstamning kunde bli tidningsredaktör. Alla journalister skulle tillhöra samma förbund och förbundets ledare utsågs av propagandaministern. Artikelförfattaren Gunnar Bomgren noterade att pressverksamheten tycktes ha blivit en ”offentlighetsrättslig funktion utövad av en offentlighetsrättslig korporation”. Riksmministern Goebbels förklarade att lagförslaget innehöll den modernaste presslagen i världen och att den om några år skulle utgöra förebild för andra länders lagstiftningsarbete på detta område. Bomgren ansåg att ”det torde vara framtiden förbehållet att yttra sig därom”.⁵⁵

Josef Fischler⁵⁶ skrev om omorganisationen av det tyska advokatväsendet. Som ovan nämnts återkallades tillståndet för advokater av icke-arisk härkomst. Undantag gavs till den som antingen utövat advokatycket den 1 aug. 1914 eller kämpat vid fronten för Tyskland eller dess allierade eller de vars söner eller fäder stupat vid fronten. De advokater som ägnat sig åt kommunistisk verksamhet fick sin auktorisation återkallad. Med kommunistisk verksamhet avsågs även jurister som haft medlemmar i det kommunistiska partiet som klienter. Fischler skrev att alla åtgärder redan vidtagits. Enligt en förordning skulle en advokat nu ”icke blott hava full frihet att utöva sitt yrke utan även hava anspråk på den aktning som tillkommer medlemmar av advokatståndet”. Däremot, vad gällde nyantagning av advokater, kunde en person av icke-arisk härstamning utan särskilda skäl vägras tillträde till advokatbanan. Personer som ”idkat kommunistisk verksamhet” var helt uteslutna. Fischler skrev slutligen:

*”Härmed torde det tyska advokatståndets omorganisation tills vidare vara avslutad.”*⁵⁷

⁵³ SvJT 1934 s. 81 Kurt Holmgren

⁵⁴ SvJT 1934 s. 82 Kurt Holmgren

⁵⁵ SvJT 1934 s. 183-184 Gunnar Bomgren

⁵⁶ Josef Fischler var advokat och dr. jur. i Stockholm. Född i Radautz i Österrike. Avlade sin examen i Hamburg, där han även tjänstgjorde vid domstolen fram tills han lämnade Tyskland och öppnade en advokatbyrå i Stockholm 1937. Skrev artiklar bland annat i *Svensk Juristtidning*, *Tidskrift för Sveriges advokatsamfund* och *Rabels Zeitschrift*.

se *Svensk Juristmatrikel*, Stockholm 1964, s. 134-134.

⁵⁷ SvJT 1934 s. 409-411 Josef Fischler

Ett av de viktigaste målen för den tyska nationalsocialismen, nämligen avskaffandet av federalismen och inrättandet av det Tyska rikets statsrättsliga enhet, genomfördes under kabinettet Hitler. Idéen kom ursprungligen från Bismarck, men genomfördes antagligen inte på det vis Bismarck tänkt sig. Notisförfattaren Gunnar Bomgren gav den småsyrliga kommentaren:

*”Bismarcks enhetsverk får anses även statsrättsligt fullbordat. Om det skett i hans anda, är här icke platsen att avgöra.”*⁵⁸

Som en kort notis kunde man även läsa att den tyska folkdomstolen inrättats. Domstolen skulle ta upp och behandla hög- och landsförräderimål. Förundersökningar behövde ej genomföras och domstolens utslag kunde inte överklagas.⁵⁹

3.2.3 År 1935

År 1935 infördes en enhetlig justitieförvaltning i Tyskland. Samtliga domstolar skulle skipa rätt i tyska folkets namn och rätten att göra nåd och bevilja amnesti, överflyttades till rikets organ. Riket övertog hela rättsskipningen med alla befogenheter, rättigheter och plikter.⁶⁰

Den tyska strafflagen fick viktiga ändringar detta år. Regeln ”ingen handling kan bestraffas, som inte var straffbelagd vid tidpunkten för handlingens utförande”, ersattes med:

*”Den gärning kan bestraffas, som lagen vid tidpunkten för dess företagande betecknar som straffbar eller som efter straffbudets idé (Grundgedanke) och efter sund folkuppfattning (Volksempfinden) förtjänar straff. Om intet straffbud omedelbart kan användas, skall brottet bestraffas enligt den lagregel, som närmast kan vinna analog tillämpning.”*⁶¹

Domstolen gavs allt vidare kompetens att utreda målet. I bevishänseende fick domstolen göra allt som var nödvändigt för sanningens utletande i brottmål. Dessutom fick domstolen avböja viss bevisning som onödig, meningslös, utsiktslös eller som erbjuden i syfte att förhala rättegången. Även Reichgericht fick genomgå viss förändring. Domstolen, som tidigare genom lag varit bunden av sina tidigare avgöranden, fick detta stadgande satt ur kraft avseende domar som meddelats före den nya lagens ikraftträdande.⁶²

⁵⁸ SvJT 1934 s. 411-412 Gunnar Bomgren

⁵⁹ SvJT 1934 s. 507 Per Santesson

⁶⁰ SvJT 1935 s. 396-397 Per Santesson

⁶¹ SvJT 1935 s. 506 Ivar Agge

⁶² SvJT 1935 s. 506-507 Ivar Agge

Vid riksdagspartidagen i Nürnberg den 15 september 1935 antog den tyska riksdagen en ”lag till skydd för det tyska blodet och den tyska äran”. Lagen innebar att äktenskap mellan judar och tyska medborgare av tyskt blod, förbjöds ”vid äventyr av tukthus”. De äktenskap som ändå ingicks kunde ogiltigförklaras vid domstol. Utomäktenskapliga förbindelser mellan ovan nämnda kategorier förbjöds ”vid äventyr av fängelse eller tukthus”. Judarna förbjöds även att hissa riks- eller nationalflagga, däremot fick de visa de judiska färgerna.

Tage Grönwall påpekade syrligt en ”miss” i lagen. Enligt Grönwall syntes det inte föreligga några hinder för tyska judar att gifta sig med utländska ”arier”, inte ens om äktenskapet ingicks i Tyskland.⁶³

3.2.4 År 1936

År 1936 rapporterades om ”Ehegesundheitsgesetz” eller ”lagen till skydd för den tyska folkhälsan ur ärftlighetssynpunkt”. Lagen meddelade vissa inskränkningar i möjligheterna för äktenskaps ingående. Syftet var att förhindra vissa sjukdomars överförande på make eller avkomma. Lagen riktade sig främst mot könssjukdomar och tuberkulos. Andra sjukdomar som hindrade äktenskapsingående var bl.a. de sjukdomar som angavs i steriliseringslagen.⁶⁴ Ett i strid med lagen ingånget äktenskap ogiltigförklarades.⁶⁵

Förbudet mot äktenskap mellan judar och arier förtydligades och utvidgades genom en förordning av den 14 november 1935. För första gången gavs en definition av begreppet jude, en klassificering av det samt regler om vilka som fick, respektive inte fick gifta sig med varandra. Lagstiftaren lät även införa ett nytt äktenskapshinder, ”vid äventyr för det tyska blodets renhet”.

Artikelförfattaren Tage Grönwall konstaterade ”Uppenbarligen utgör stadgandet en mycket rymlig, allmän reservparagraf.”⁶⁶

År 1936 kom en ny advokatordning i Tyskland. Den innebar bl.a. att advokaterna var tvångsanslutna till en för hela riket gemensam Reichrechtsanwaltskammer under justitieministerns uppsikt.⁶⁷

Den tyska folkdomstolen blev 1936 ordinarie domstol. Rättens ledamöter och presidenter utnämndes på livstid.⁶⁸

⁶³ SvJT 1935 s. 598-599 Tage Grönwall

⁶⁴ Medfödd svagsinhet, schizofreni, mano-depressiv svagsinhet, ärftlig fallandesot, danssjuka, blindhet och dövhet, svår ärftlig kroppslig missbildning samt svår alkoholism.

⁶⁵ SvJT 1936 s. 130-131 Tage Grönwall

⁶⁶ SvJT 1936 s. 131-132 Tage Grönwall

⁶⁷ SvJT 1936 s. 377-378 Gunnar Bomgren

⁶⁸ SvJT 1936 s. 463-464 Per Santesson

Ett högskolemöte hölls i Berlin mellan den 3 - 4/10 1936. Mötet inleddes med ett tal av justitieminister Frank där han uppställde följande fyra krav:

- 1.) *För all framtid är det omöjligt, att judar kunna uppträda i den tyska rättens namn.*
- 2.) *Den tyska rättsvetenskapen är förbehållen tyska män, därvid ordet tysk är att förstå allenast i den betydelse det äger i det tredje rikets raslagstiftning.*
- 3.) *Det består inte längre något behov att omtrycka på tyska skrivna juridiska arbeten av judiska författare. Alla tyska förläggare skola genast upphöra med att utge nya upplagor av sådana arbeten.*
- 4.) *Ur alla offentliga eller för studieändamål avsedda bibliotek skola de judiska författarnas arbeten, såvitt över huvud taget är möjligt, avlägsnas. Dessa arbeten böra flyttas från avdelningarna för tysk vetenskap till de avdelningar som behandla judarnas och de judiska folkets liv. Med tysk rättsvetenskap hava judiska författares rättsvetenskapliga arbeten icke det minsta att göra. Sådana arbeten utgöra allenast utländska iakttagares tankar angående tyska rättsidéer och tyskt rättsförverkligande. Tyska rättsvetenskapsmän skola i framtiden endast i den mån citera judiska författare, som dessa citat äro alldeles nödvändiga för att påvisa en typiskt judisk mentalitet och för att skildra denna. – Uteslutet är emellertid, att tyska åsikter i framtiden ens till någon del skola uppbyggas på åsikter som företrädas av judiska rättsvetenskapsmän.⁶⁹*

Under mötet gjordes många uttalanden mot det judiska inflytandet i den tyska rättsvetenskapen. Mötesdeltagarna gav Frank ett löfte om, att de i sina vetenskapliga arbeten enbart skulle citera judiska författare, om det var nödvändigt för att undvika plagiat och då med en tydlig anmärkning att upphovsmannen var jude. Detta skulle även krävas av studenterna. Mötesdeltagarna skulle även upprätta en fullständig bibliografi över de judiska författarna. Det skulle även ”genomföra[s] ett särskiljande av tyska och judiska författares skrifter i de rätts- och statsvetenskapliga fakulteternas bibliotek och seminarier samt att det vid mötet påbörjade samarbetet mellan rättsvetenskapsmän och nationalekonomer till utforskandet av judendomens historia och kriminalitet även som judendomens inträngande i det tyska folkets liv skulle fortsättas”.⁷⁰

3.2.5 År 1937

År 1937 lät Tyskland meddela att vissa ändringar av BGB skulle genomföras så att lagen bättre stämde med grundsatsen ”allmännyttan går före egennyttan”.⁷¹

⁶⁹ SvJT 1936 s. 652-653 Ivar Strahl cit. Frank i Strahls översättning.

⁷⁰ SvJT 1936 s. 652-653 Ivar Strahl

⁷¹ SvJT 1937 s. 342 M. Hallenborg

I Tyskland valde lagstiftaren även att införa ännu ett dödsstraff, nämligen för näringssabotage. Brott mot lagen prövades av Folkdomstolen.⁷²

Den viktigaste nyheten detta år var den tyska straffrättsreformen. Den grundläggande satsen "*Nulla poena sine lege*"⁷³ valde nationalsocialisterna att bryta mot, både medvetet och stolt. Satsen som tidigare garanterat medborgarna ett skydd mot godtycklighet ersattes med "*Nullum crimen sine poena*".⁷⁴ Från och med nu skulle den tyska rättsskipningen inte inskränka sig till att enbart ur strafflagen utläsa vad som var straffbart utan domaren skulle även döma enligt de principer som låg bakom lagen. Domarna skulle inte bara skipa rätt utan även skapa rätt.⁷⁵

3.2.6 År 1938

I en notis 1938 kommenterades även lagen till skydd för det tyska blodet och den tyska äran. Författaren, Schwartz, ledamot av Reichsgericht, ville i denna notis utsträcka försöksbegreppet till att anses som fullbordat brott.⁷⁶

Som en effekt av attentatet utfört av en 17-årig judisk pojke mot sekreteraren vid tyska ambassaden i Paris, meddelades 1938, att samtliga tyska judars körkort dragits in.⁷⁷

Den 12 november 1938 meddelades ytterligare inskränkningar för judarna p.g.a. mordattentatet. Generalfältmarskalken Göring utfärdade två förordningar med anledning av judarnas fientliga inställning mot det tyska folket. Förutom böter infördes inskränkningar i judars möjlighet att bedriva näringsverksamhet.⁷⁸

3.2.7 År 1939

Straffprocessförfarandet snabbades ytterligare upp i och med en ny förordning som medgav att en mördare kunde dömas till döden samma dag, som han begått mordet, utan att något förberedande förfarande inför undersökningsdomare ägt rum.⁷⁹

Tage Grönwall skrev om stortysk äktenskapsrätt, vari han under äktenskapshinder noga redogjorde för de restriktioner som gällde för judar, halvjudar och tyskar beträffande äktenskaps ingående i Tyskland. Framställningen är en noggrann redogörelse för dåvarande gällande rätt.

⁷² SvJT 1937 s. 343 Tage Grönwall

⁷³ En handling skall enbart bestraffas om straffet tidigare fastställts genom lag.

⁷⁴ Inget brott utan straff.

⁷⁵ SvJT 1937 s. 415-416 (författare okänd)

⁷⁶ SvJT 1938 s. 163 Ivar Strahl

⁷⁷ SvJT 1938 s. 731 (författare okänd)

⁷⁸ SvJT 1939 s. 91-92 (författare okänd)

⁷⁹ SvJT 1939 s. 92 Ivar Strahl

Grönwall valde att dra vissa paralleller med Sverige. T.ex. angavs i den tyska lagen vissa sjukdomars äktenskapshindrande verkan, något som i Sverige 1939 redan funnits sedan 1700-talet för fallandesot och från 1915 för smittosamma könssjukdomar och vid sinnessjukdom. Att de i Tyskland valt att gå längre än så och anse fler sjukdomar vara äktenskapshindrande ansåg artikelförfattaren vara ”måhända [...] förklarligt med tanke på den, i förhållande till vår, mångdubbla folkmängden”. Likaså nämner författaren att man i Tyskland godtog nupturienternas ord på att de var fria från sjukdomar, medan vi i Sverige krävde skriftligt intygande.⁸⁰

3.2.8 År 1941

Genom en lag av den 15 juli 1941 gavs allmän åklagare rätt att gå in vid tvistemål, lägga fram bevisning samt avge ett utlåtande om hur målet borde avdömas. Högste allmänne åklagaren gavs även rätt att begära resning i tvistemål om domen hade särskild betydelse för folkgemenskapen. Resning skulle göras inom 1 år från det att domen vunnit laga kraft.⁸¹

Kommissarisk förvaltning infördes i Tyskland och benämndes av Tage Grönwall 1941 som ”ett led i den s.k. ariseringsprocessen, d.v.s. utsöndrandet av judiskt inflytande i näringslivet och överföring av judisk egendom till ariska ägare”. Grönwall beskrev i artikeln de tyska lagarna på området och redogjorde även för själva processen. Någon konfiskation ansåg Grönwall att man inte direkt kunde tala om, däremot indirekt. Vid försäljning av företaget tillkom vissa judepålager, som gjorde affären klart mindre gynnsam. Grönwall avslutade artikeln med en diskussion om vilken betydelse den kommissariska förvaltningen skulle kunna få i den svenska rätten, främst ur giltighetssynpunkt. Grönwall såg vissa svårigheter med att tillämpa den kommissariska förvaltningen i Sverige, främst när det gällde att komma åt tillgångar som fanns i Sverige. I det fall den kommissariska förvaltningen kunde anses ha konfiskatorisk karaktär, anförde Grönwall att Sovjets nationalisering av affärsbanker och andra enskilda företag enligt svensk praxis inte hade erkänts verkan på egendom som befann sig utanför ryskt territorium och att detta även skulle kunna komma att gälla för den kommissariska förvaltningen. I det fall den kommissariska förvaltningen skulle ses som konkursförvaltning, ansåg Grönwall att den inte stämde överens med de svenska reglerna om utländsk konkursförvaltares rätt att omhänderta egendom som fanns i Sverige.⁸²

⁸⁰ SvJT 1939 s. 604-611 Tage Grönwall

⁸¹ SvJT 1941 s. 870 Ivar Strahl

⁸² SvJT 1941 s. 948-956 Tage Grönwall

3.2.9 År 1942

År 1942 skrev Knut Rodhe om arbetet på en ny civillagbok. BGB skulle bytas ut mot en Volk-gesetzbuch, VGB. Rodhe citerar Frank⁸³:

*”som alla revolutioner av världshistorisk ordning kan den nationalsocialistiska icke avstå från att förverkliga innehållet i sitt ideologiska program genom rättsordningen”.*⁸⁴

Ivar Strahl skrev om reformen av det tyska rättsväsendet. Denna gång var det domarrollen som genomgick en förändring. Högsta makt utgick från Führern som inte enbart var lagstiftare utan även högste domare. Steget efter Führern blev således domaren, som nu inte enbart skulle döma efter nationalsocialistiska principer, utan som Führern. Domaren skulle inte bara vara lagtillämpare, utan genom reformen fick han rollen, som skapare av rätt.⁸⁵

Per Olof Ekelöf skrev en artikel med titeln *”Rättssamhälle och rättssäkerhet”*. Artikeln är allmänt hållen, men om man läser mellan raderna känns det som om den riktar sig mot utvecklingen i Tyskland.⁸⁶ Tyskland omnämns direkt ett fåtal gånger i texten.

*”Då en framskjuten tysk politiker i ett tal för den tyska rättsakademien år 1935 prisar rättssäkerhetens betydelse för samhällslivet, undantar han därvid uttryckligen alla dem från att njuta denna förmån, vilka icke äro solidariska med statsledningen. Dessa ställas utanför lagen och emot dem kunna således det härskande partiets anhängare ohämmat leva ut sina lidelser. Detta är otvivelaktigt ett ändamålsenligt sätt att hålla en revolutionär aktivitet levande, men det innebär samtidigt ett hot mot den humanisering av de mänskliga lidelserna, som av ålder ansetts vara en av rättssamhällets mest gagneliga verkningar.”*⁸⁷

*”Att utesluta vissa individer från den rättsliga gemenskapen och utlämna dem åt motståndarnas hämnd måste under sådana omständigheter verka icke blott förråande utan även upplösande på folkmoralen överhuvud taget. Detta måste också bli följden av ett återupplivande av det gammalgermanska fredlöshetsstraffet, vilket rekommenderades i det ovannämnda talet.”*⁸⁸

⁸³ Frank var ledare av det nationalsocialistiska juristförbundet, president för akademien för tysk rätt samt ledare för nationalsocialistiska partiledningens juridiska avdelning. Dessa poster avträdde 1942, då Frank blev generalguvernör i Polen. (SvJT 1942 s. 739-740 Ivar Strahl)

⁸⁴ SvJT 1942 s. 480-481 Knut Rodhe

⁸⁵ SvJT 1942 s. 739-742 Ivar Strahl

⁸⁶ SvJT 1942 s. 12 P.O. Ekelöf

⁸⁷ SvJT 1942 s. 13 P.O. Ekelöf

⁸⁸ SvJT 1942 s. 13-14 P.O. Ekelöf

Som avslutning drogs en parallell till Sverige under de då rådande krigsförhållandena. Med tanke på hur det såg ut i Sverige 1942, med två av Tyskland invaderade grannar, torde denna artikel få anses vara ett inlägg i debatten mot Tyskland.⁸⁹

3.2.10 År 1943

År 1943 skrev Adolf Schönke⁹⁰ om reformerna i den tyska straffrätten. Framställningen synes vara korrekt och saklig, om än något försiktig. Mest häpnadsväckande är redogörelsen för bekämpandet av vaneförbrytare. Vid sedlighetsbrott hade man valt att bekämpa genom kastrering (operativ).⁹¹

Vaneförbrytarlagen reglerade även intagandet av samhällsfarliga alkoholister på alkoholist- eller annan vårdanstalt. Ungdomsstraffrätten kom även den att omarbetas under kriget och införandet av ungdomsarrest och dom på obestämd tid, bör här noteras. Ungdomsarresten kunde utdömas istället för fängelse och syftet var att den unge skulle få insikt, om det samhällsskadliga i sin gärning.

Adolf Schönke avslutade med att konstatera att ”nygestaltningen av den tyska straffrätten gjort betydande framsteg under sista åren och även fortsatts under kriget”.⁹²

Genom en förordning utgiven i mars 1942 ville lagstiftaren snabba upp det tyska straffprocessförfarandet. Enligt Agge hade ”Amtsgerichts kompetens utvidgats, målsägandes befogenhet att framtvunga allmänt åtal beskurits samt systemet med särskilt domstolsbeslut om huvudförhandlingens öppnande, bortfallit”.⁹³

Seve Ljungman skrev en intressant notis om utkastet till första delen av en ny, tysk civillagbok. Ljungman gjorde redan från första början klart vad som gällde när han skrev:

”Såsom tidigare i dessa spalter omtalats, pågår i Tyskland sedan maj 1939 arbetet på en ny »folklagbok». Ledningen av detta arbete är anförtrodd åt prof. J. W. Hedemann, en redan under seklets första decennier berömd civilist och rättshistoriker, som vid

⁸⁹ SvJT 1942 s. 18-19 P.O. Ekelöf

⁹⁰ Schönke var professor vid juridiska fakulteten i Freiburg och är främst känd i Sverige genom sina processrättsliga handböcker och kommentaren till Strafgesetzbuch, numera Schönke Schröder StGB. (se SvJT 1943 s. 84). Schönke gav ut kommentaren av StGB fram till sin död 1953. (se Schönke – Schröder, Strafgesetzbuch Kommentar, 7. Auflage, C. H. Beck Verlag, Nördlingen 1954 Förord/Vorwort)

⁹¹ SvJT 1943 s. 78 Adolf Schönke

⁹² SvJT 1943 s. 79-80 Schönke

⁹³ SvJT 1943 s. 284 Ivar Agge

*regimskiftet 1933 helt accepterade den nationalsocialistiska ideologien.*⁹⁴

Motivet till lagen förskriver att reglerna till sitt innehåll är ”Satz für satz durchtränkt von der nationalsozialistischen Gedankenwelt”. Som exempel framförde Ljungman en av lagens 25 grundregler, nämligen regelns artikel 5 där det heter:

*”Die Eltern sind verpflichtet, ihre Kinder im nationalsozialistischen Geist leiblich und sittlich zum Dienst am Volk zu Erziehen.”*⁹⁵

Ljungman uttryckte t.o.m. att

*”Här och där skymta emellertid även tankegångar, som icke äro knutna vid någon viss politisk åskådning, t.ex. passivitetsregeln i art. 17. För en utomstående betraktare förefaller det, som om dylika spridda rättssatser skulle komma att utgöra en skäligen mager ersättning för den en gång så beundrande allmänna delen av BGB.”*⁹⁶

Ljungman fortsatte med att konstatera att inte bara i grundreglerna, utan även i själva lagen hade ”den nazistiska ideologien – med dess säregna tolkning av begreppen plikt och ära – tillmätts ansenligt utrymme”.

Avslutningsvis skrev artikelförfattaren att ”några tendenser till att den nya folklagboken – om den nu kommer till stånd – skulle bli lätthanterligare än den hittillsvarande, kunna knappast spåras”.⁹⁷

Ivar Agge redogjorde redan på sidan 846 i SvJT 1943 åter igen om nya förenklingar i tysk processrätt. Nu kunde tvistemål av domstolen förklaras vilande, om sakens avgörande inte var ”tvingande nödvändigt”.⁹⁸

3.2.11 År 1944

År 1944 presenterade Ivar Agge de nya reglerna till skydd för folkets livskraft och tillväxt. Straffet för fosterfördrivning skärptes och dödsstraff eller långvarigt tukthusstraff blev påföljden för den som på yrkesmässig basis erbjöd abortmöjlighet.⁹⁹

⁹⁴ SvJT 1943 s. 846 Seve Ljungman

⁹⁵ SvJT 1943 s. 846 Seve Ljungman cit. ur den tyska lagtexten.

⁹⁶ SvJT 1943 s. 846 Seve Ljungman

⁹⁷ SvJT 1943 s. 846-847 Seve Ljungman

⁹⁸ SvJT 1943 s. 847 Ivar Agge

⁹⁹ SvJT 1944 s. 476 Ivar Agge

Ivar Strahl skrev samma år en artikel om tysk rättsuppfattning. Strahl hänvisade till bl.a. en bok av Pflöging¹⁰⁰ och en artikel av Drendel¹⁰¹ som belyste svårigheterna för de olika folken i storrummet, särskilt betonades polackerna. Sista delen av artikeln utgörs av en de principer som styrde lagen. Rätten var underkastad ledarprincipen (ledaren som bärare av folkets vilja). Jämte ledarprincipen bestämdes den tyska rätten av rasprincipen (sinnelaget) och partiprincipen (livsåskådningen).¹⁰²

3.2.12 År 1945

Per Olof Palmquist skrev 1945 om utbyggnaden av den tyska arvegårdsrätten. Lagstiftningen tillkom redan 1933, men fick tillägg 1943. För att få äga en arvegård skulle man vara lämplig som bonde (bauernfähig) och skulle vara av tysk eller därmed stambefryndad härkomst. Med andra ord fick inte den som hade färgat eller judiskt blod i sin stamtavla, vara bonde, vid en arvegård. Arvegårdarna skall här inte ytterligare kommenteras utan får ses som ännu ett exempel på inskränkningarna mot de icke-ariska tyskarna.¹⁰³

1945 gav SvJT ut ett särskilt häfte vari tidningen hedrade juristerna i grannländerna Danmark och Norge som varit ett föredöme under kriget, speciellt Høyesteretts domare som beslöt att hellre lämna sina ämbeten än att foga sig efter ockupationsmakten.¹⁰⁴

Slutligen kan man på sidan 813 i SvJT 1945 läsa om att en internationell domstol för krigsförbrytelser upprättats.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Ernst Pflöging skrev en bok om *”Det tyska storrummet”*. Boken behandlade rättsförhållandena för folken i de ockuperade länderna. SvJT 1944 s. 607-608 Ivar Strahl.

¹⁰¹ Drendel var högste allmänne åklagare i Posen. Han ansåg bland annat det inte vara skäligt att polackerna i det ockuperade Polen skulle få överhopa de redan strängt upptagna tyska åklagarmyndigheterna och domstolarna med ansökningar som enligt honom, i regel saknade grund. SvJT 1944 s. 607-608 Ivar Strahl.

¹⁰² SvJT 1944 s. 607-608 Ivar Strahl

¹⁰³ SvJT 1945 s. 298-300 Per Olof Palmquist

¹⁰⁴ SvJT 1945 s. 421-423 Birger Ekeberg

¹⁰⁵ SvJT 1945 s. 813-815 Ivar Strahl

4 Norge

4.1 Historisk bakgrund

Arbeiderpartiet fick under mitten av trettioalet ett stort stöd och vann stora valframgångar. De genomförde sitt krisprogram år 1936. I krisprogrammet, valde de att sätta socialpolitiska åtgärder, framför försvarspolitiska. På grund av sitt avskiljda läge, var makthavarna övertygade om, att Norge inte skulle dras in i en eventuell stormaktskonflikt. Norge var neutralt och försvarets enda syfte var att slå vakt om landets neutralitet.¹⁰⁶ I Norge hade beslutsfattarna inte räknat med det stora intresse, som både Tyskland och de Allierade hyste för malmtransporterna från malmfälten i Sverige till Narvik. Både de Allierade och Tyskland hade invasionsplaner, men Tyskland hann först. Den 9 april 1940 invaderades Norge av tyska trupper.¹⁰⁷ När den norska armén kapitulerat flydde den norska kungafamiljen till Storbritannien, där den upprättade exilregering. Med sig tog de den norska handelsflottan, då en av världens största, och ställde den till de Allierades förfogande.¹⁰⁸ Vidkun Quisling som var ledaren för det norska nazistpartiet, *Nasjonal Samling*, hade räknat med att själv få styra landet med tysk hjälp. Så blev inte fallet, utan en tysk krigskommissarie, Terboven, blev utsedd att styra Norge.¹⁰⁹ Quisling blev utsedd till ministerpresident, men styrdes helt av tyskarna.¹¹⁰ Tyskland hade som mål att nazifiera landet och alla partier, utom det norska nazistpartiet, förbjöds. Tryck- och yttrandefriheten upphävdes och alla höga ämbeten kom att innehas av nazister. Förändringarna ledde till ökat motstånd. Universitetet i Oslo vägrade att följa nazisternas utbildningsansvisningar. Följden blev att man lät skicka rektorn för universitetet, samt hundratals lärare och elever till koncentrationsläger i Tyskland. Förutom flera olika former av passivt motstånd genomförde den norska motståndsrörelsen, ”Hjemmefronten”, under åren 1943 och 1944 ett flertal sabotageåtgärder. Hjemmefronten hade mer än 40 000 man och dessa kom genom sitt disciplinerade uppförande att spela en mycket viktig roll, och bidrog till att Norge snabbt kunde återgå till fredsförhållande, när Tyskland kapitulerat i maj 1945.¹¹¹

4.2 Norska artiklar

I TfR återfinns en del artiklar om rättsförhållandena i Tyskland, men antalet är få i och med Tysklands invasion av Norge och avskaffandet av tryck- och yttrandefriheten i Norge.

¹⁰⁶ Westin 1992, s. 419

¹⁰⁷ Bonniers Lexikon, *Band 14*, Ljubljana 1997, s. 74

¹⁰⁸ Westin 1992, s. 433

¹⁰⁹ Bonniers Lexikon, *Band 14*, Ljubljana 1997, s. 74

¹¹⁰ Westin 1992, s. 433

¹¹¹ Westin 1992, s. 434

4.2.1 År 1937 Judefrågan

Den första artikeln som berör rättsförhållandena i Tyskland publicerades år 1937 av Juris professor Ragnar Knoph.¹¹² ”Jødespørsmålet i tysk rettsvidenskap” blev Ragnar Knophs inlägg i debatten mot Tyskland. Knoph inledde med att konstatera, att en avsevärd del av Tysklands rättsvetenskapliga litteratur är författad av folk som antingen är judar eller åtminstone inte uppfyller kravet på ariskt stamträd, så långt tillbaka som den då gällande raslagstiftningen krävde.

”At den jødiske rettsvidenskap måtte betraktes med skepsis, selv om den optrådte i tysk sprogdrakt og hadde Tysklands rett til gjenstand, måtte dog stå klart for alle, hvis nasjonalsosialistiske verdensanskuelse var våken og levende.”¹¹³

Knoph valde därefter att redogöra för de artiklar som publicerats för att närmare belysa detta. Som exempel anfördes artiklar publicerade i tysk press. I ”Deutsche Juristenzeitung” 1936 s. 22 skrev Curt Rothenberger om huruvida en domare kunde söka stöd i rättsvetenskapliga verk som inte var författade av en 100 procents arier. Rothenberger skrev i den norska översättningen:

”Jeg holder det for utålelig¹¹⁴, at en dommer i det tredje rike henviser til jødiske kommentatorer. Selvsagt må man ikke la være å anvende treffende rettsbetraktninger, fordi de de tilfeldigvis er anstillet av en artsfremmed jurist. Men nettop slike tanker må tenkes gjennom påny med særlig skarphet, og det må undersøkes om de svarer til den konkrete rettssituasjon, eller bare er ytringer av en rettsånd som er oss inderlig fremmed.”¹¹⁵

I oktobernumret av samma tyska tidning (s. 1129 ff.) pekades på hur judarna tagit sig från ghettot upp till världsherradöme och hur de mer eller mindre erövrat rättsvetenskapen.

Den skrev att om den nationalsocialistiska revolutionen inte hade kommit, hade inte bara advokatväsendet, utan även rättsteorien och rättspraxis fått ett alltmer artsfrämmande utseende, sett med de verkliga tyska ögonen. Knoph redogjorde även för en artikel om ett möte för Reichsgruppe Hochschulelehrer des N.S.R.B. i Berlin den 3-4 oktober 1936. Många negativa uttalanden mot de rättslärdas av judisk härkomst förekom, men det viktigaste var enligt Knoph, inledningstalet av rikministern Frank¹¹⁶.

¹¹² Om Ragnar Knoph, se nedan 7.2.1

¹¹³ TfR 1937 s. 125 Ragnar Knoph

¹¹⁴ olidligt, outhärdligt

¹¹⁵ TfR 1937 s. 125-130 Ragnar Knoph cit. Rothenberger.

¹¹⁶ Återges ovan under 3.2.4

Knoph skrev att kraven föll i mycket god jord och att någon vidare diskussion tycktes de närvarande aldrig ha något behov av. De ansåg att de skulle börja med att ta reda på vilka författare som var av judisk börd. Knoph avslutade sin redogörelse av artiklarna med orden professor Schmitt¹¹⁷ valde att avsluta mötet i Berlin på. Allt man hade sagt på mötet om judendomen hade Adolf Hitler redan skrivit om i "Mein Kampf".

*"Indem ich mich des Juden erwehre, sagt unser Führer Adolf Hitler, kämpfe ich für das Werk des Herrn."*¹¹⁸

4.2.2 År 1938 Straffrättsutvecklingen

År 1938 publicerades två artiklar i TfR om straffrätten i det Tredje riket. Den första är skriven av docent Åke Malmström och heter "Några drag ur de senaste årens tyska rättsutveckling".

Malmström betonade redan i inledningen svårigheten att redogöra för den tyska rätten och att hans framställan, inte kunde behandla allt.¹¹⁹ Malmström redogjorde för skiftet på straffrättens område från tesen, "nulla poena sine lege" till "nulla crimen sine poena"¹²⁰, införandet av blodets lag från 1935¹²¹ och den allmänna skärpningen av straffrätten¹²².

Malmström påpekade att utvecklingen av straffrätten pågått på två linjer sedan 1933, dels arbetet på en ny strafflag, dels partiella reformer av den givna straffrätten.¹²³ Särskilt intressant är Malmströms uppräknade av möjligheterna till frihetsberövande, där bland annat inspärrande i koncentrationsläger nämns, dock anger han att de "kunna här icke närmare undersökas". Malmström skrev vidare att rätts säkerhetsgarantierna och kontrollmöjligheterna var uppenbarligen mycket ofullkomliga, vilket från nationalsocialistisk synpunkt angavs vara ett "nödvändigt offer för effektivitetskravet".¹²⁴ Här kan en parallell dras till Jareborgs uttalande att det finns förbindelse mellan rättssäkerhet och effektivitet i

¹¹⁷ Carl Schmitt var en tysk statsrättslärd professor som verkade vid flera olika universitet, under 1933-45 vid Berlinuniversitetet. Han kom med många kontroversiella synpunkter och åsikter. Schmitt kom att utgöra de nazistiska juristernas spjutspets och var ledare för det nazistiska juristförbundet. Han hävdade bland annat att nationalsocialismen inte bestämdes utifrån rättsstatsbegreppet, utan tvärtom. Som den ledande och mycket inflytelserika statsrättslärd han var, gjorde han sitt bästa för att legitimera Hitlers regim. se Holmström, Barry: *Domstolar och demokrati. Den tredje statsmaktens politiska roll i England, Frankrike och Tyskland*, Uppsala 1998, s. 261-263, Nationalencyklopedin: *Band 16*, Höganäs 1995, s. 307

¹¹⁸ TfR 1937 s. 125-130 Ragnar Knoph

¹¹⁹ TfR 1938 s. 90-95 Åke Malmström

¹²⁰ TfR 1938 s. 98 Åke Malmström

¹²¹ TfR 1938 s. 99 Åke Malmström

¹²² Framgår av artikeln TfR 1938 s. 90-108 Åke Malmström

¹²³ TfR 1938 s. 96 Åke Malmström

¹²⁴ TfR 1938 s. 103 Åke Malmström

brottsbekämpningen. Försvagad rättssäkerhet hänger samman med ökad processekonomisk effektivitet.¹²⁵

Malmström avslutade denna noggranna och kritiska framställan med en utförlig redogörelse för äktenskapshindersreglerna (Ehegesundheitsgesetz) och reglerna som fastslog skillnaden mellan judar och personer med tyskt blod. Att Malmströms näst sista mening i denna artikel löd ”Med denna regel, som ger åtskilligt spelrum åt tillämpningen, har man främst tänkt på negerbastarder i Rhenlandet och på zigenare”, får ses som ett uttryck för att ”politiskt korrekt” hade en något annorlunda betydelse 1938.¹²⁶

Den andra artikeln om straffrättsutvecklingen i Tyskland skrevs av direktören för Botsfängelset, Hartvig Nissen. Artikeln skrevs på norska och kan ses som ett komplement till Malmströms. Nissen förklarade att skuldbegreppet i tysk straffrätt var centralt och att skuld krävde soning. Straffrätten skulle vara uppbyggd som ett kampmedel mot de viljor som ville förstöra. I den nationalsocialistiska straffrätten fann man straffets syfte först och främst i återgåldningen och i generalpreventionen, mindre i specialpreventionen. Artikeln beskrev tysk straffrätt, som den var 1938, på ett utförligt vis. Av utrymmesskäl kommenteras artikeln inte ytterligare här.¹²⁷

4.2.3 År 1939 Folkrätt

Edvard Hambro recenserade 1939 Eduard Bristlers bok ”*Die Völkerrechtslehre des Nationalsozialismus*”. Bristler som av Hambro benämndes som kritisk mot styret i Tyskland, skrev i boken om sin avsky mot koncentrationsläger och tvång. Edvard Hambro ansåg efter att ha läst boken att om vetenskapen byggde vidare på ”Mein Kampf” skulle detta innebära folkrättens död. Dock ansåg Hambro att fem år var en kort tid och att det var för tidigt att döma och fördöma, men om läsaren hade detta i åtanke utgjorde Bristlers bok ett värdefullt bidrag till den vetenskapliga historien.¹²⁸

4.2.4 År 1940 Neutralitetspolitik

År 1940 skrev Arnold Ræstad en artikel om neutralitet och neutralitetspolitik. Artikeln omnämnde bara Tyskland (Tredje riket) två gånger och mest för att ange exempel i artikeln. Artikeln har betydelse såtillvida att den är den sista i TfR före 1945 där Tyskland och krigföring överhuvudtaget omnämns.¹²⁹

¹²⁵ Jareborg, Nils: *Straffrättsideologiska fragment*, Uppsala 1992, s. 80-93

¹²⁶ TfR 1938 s.104-108 Åke Malmström

¹²⁷ TfR 1938 s. 408-431, hela artikeln är intressant, men texten ovan är främst baserad på s. 408-418 Hartvig Nissen

¹²⁸ TfR 1939 s. 92-98 Edvard Hambro

¹²⁹ TfR 1940 s. 43-58 (Tyskland/Tredje Riket omnämns på s 45 och 52) Arnold Ræstad

4.2.5 År 1941-43 Tystnad

Under åren 1941-43 rådde nästintill total tystnad avseende rapporter och artiklar om rättsförhållandena i Tyskland i TfR.

4.2.6 År 1944 ”Pappersbrist”

År 1944 utkom TfR enbart med ett häfte. Redaktionen förklarade att de på grund av den förvärrade pappersbristen var tvungna att dra in utgivningen av tidskriften.¹³⁰

4.2.7 År 1945 Fria igen!

Redaktör Erik Solem skrev till läsarna i första utgåvan 1945:

Etter fem års trykk kan vi på ny skrive og tale fritt. Denna helt vitenskaplige tidsskrift ble stanset av makthaverne fra 30 april 1944 <på grunn av papirmangel>. Alle var klare over at grunnen var en annen.

Således stod det helt klart att man sedan den tyska invasionen inte hade haft möjlighet att skriva och trycka vad man ville i Tidskrift for Rettsvidenskap. Från 1945 märkte läsaren nu av ett betydligt friare språk där det bland annat talades om “fem års maktmissbruk med daglige krenkelser av lov og rett”.¹³¹ Artiklarna i TfR 1945 handlade av förklarliga skäl uteslutande om tyskarnas inflytande på rätten i Norge och behandlingen av landssvikarna, quislingarna, dvs. medlemmarna i Nasjonal Samling, och alla de som mer eller mindre, uppenbart samarbetat med nazisterna.¹³²

Det fördes även fram kritik mot Tysklands olika angrepp, såväl i Norge som i Polen och Danmark, med flera länder.¹³³ I samband med återöppnandet av Høyesterett 1945 beskrevs de svårigheter rätten mötte 1940, då den stängdes som en följd av att de inte längre oavhängigt, kunde pröva ockupationsmaktens lagar och förordningar.¹³⁴

¹³⁰ TfR 1944 häfte 1 försättsblad.

¹³¹ TfR 1945 s. 1 Erik Solem

¹³² TfR 1945 s. 17 Rolf Normann Torgesen

¹³³ TfR 1945 s. 19-27 Rolf Normann Torgesen

¹³⁴ TfR 1945 s. 3-10 Norges Høyesterett

5 Finland

5.1 Historisk bakgrund

Ekonomiskt sett följde Finland samma utveckling som övriga nordiska länder under mellankrigstiden; kris under de första efterkrigsåren, återhämtning, depression och därefter expansion.

Förhållandet mellan Sverige och Finland stördes av en tvist om Åland, men utrikespolitiskt sett var Finland i övrigt, ganska isolerat. Tvisten om Åland löstes 1921 i NF och slutade till förmån för Finland. Grannlandet Sovjetunionen slöt fred med Finland 1920, men situationen var ytterst orolig. Under 1930-talet kom därför hotet av en sovjetisk attack att växa, istället för att försvinna. Under 1930-talet förbättrades däremot relationerna till Sverige. Politiker i båda länderna ansåg att Finlands förhållande till övriga Norden, skulle stärkas. Dessvärre lyckades de inte stärka förhållandet tillräckligt mycket, utan när Finland blev attackerat av Sovjetunionen år 1939, stod Finland ensamt.¹³⁵

Finland bjöd hårt motstånd i vinterkriget, men tvingades sluta fred i mars 1940. I freden förlorade Finland gränsområden och baser, men behöll sin självständighet. Freden i mars 1940 tycktes inte ge Finland lugn och en allt hårdare attityd från Sovjetunionen, ökade pressen på Finland. Då landet stod inför hotet att gå samma öde som de baltiska staterna till mötes, som blivit invaderade eller ”sovjetiserade”, valde Finland att ta emot erbjudanden om vapenleveranser från Tyskland. Vid förhandlingarna med Tyskland diskuterades även olika former av militär samverkan vid ett eventuellt tyskt angrepp på Sovjetunionen. Det hävdas att Mannerheim gav den tyske förhandlaren, överstelöjtnant Joseph Veltjens, muntligt löfte att tyska trupper skulle få transporteras genom Finland mot att finnarna fick köpa vapen.¹³⁶ Det är emellertid oklart om detta resulterade i ett formellt avtal mellan de båda länderna. Vad som däremot är helt klart är att Finland bara några få dagar efter det tyska angreppet förklarade krig mot Sovjetunionen och att den finska regeringen då tillät tyska trupper resa genom Finland.¹³⁷ Den 5 april 1942 kommenterade Hitler förhandlingarna med Finland och beskrev hur finnarna efter det finska vinterkriget kommit till honom och erbjudit sig att bli ett tyskt protektorat. Führern avböjde då erbjudandet, vilket han kom att ångra i efterhand, men han ansåg att det trots allt var bäst om Finland kvarstod som en bundsförvant i stället för att man skulle försöka göra det till en del av det tyska riket.¹³⁸

¹³⁵ Westin 1992, s. 420

¹³⁶ Meinander 1999, s. 217-218

¹³⁷ Westin 1992, s. 426ff

¹³⁸ Ekberg, Henrik: *Führerns trogna följeslagare*, Ekenäs 1991, s. 153

Från finskt håll hävdades att kriget mellan Sovjet och Finland var ett krig skilt från det tysk-sovjetiska och att dess enda syfte var att säkra Finlands existens. I kriget intog Finland en viktig del av Östkarelen, men därefter beordrades det halt och makthavarna valde sedan att stilla avvakta krigets utgång. Under sommaren 1944 skulle Finland fredsförhandla med Sovjetunionen. Detta var mycket svårt eftersom regeringen å ena sidan, ville förhandla sig till en godkänd fred med Sovjetunionen samtidigt som de å andra sidan, ville undvika att råka ut för tyska repressalier. I freden återställdes gränserna till marsfredens gränser, med undantaget att Finland även fick lämna ifrån sig Petsamo och arrendera ut en halvö i Finska viken som flottbas åt Sovjetunionen.¹³⁹

Genom freden förlorade Finland stora landområden och tvingades att betala ett stort krigsskadestånd till Sovjetunionen, men än en gång lyckades de bevara självständigheten.¹⁴⁰

Genom sina avtal lyckades Finland relativt länge hålla sig utanför kriget med Tyskland. Finsk regering lät först den 1/3 1945 meddela att man sedan den 15/9 1944 befunnit sig i krig med Tyskland (den finska regeringen krävde att alla tyska trupper skulle ha lämnat landet innan den 15/9 1944; detta blev emellertid aldrig helt och hållet genomfört i tid).¹⁴¹

5.2 Finska artiklar 1933-45

I *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland (JFT)* årgångarna 1933-1945 finner man ingen artikel eller notis som direkt berör rättsförhållandena i Tyskland. I ovan nämnda årgångar finns totalt sett två artiklar som berör kriget, över huvudtaget.

I JFT 1940 s 69 publicerades Sigurd R. Björksténs föredrag ”*Om tillåtna krigsmedel*”. Föredraget höll Björkstén i samband med Juridiska Föreningen i Finlands årsmöte den 22 februari 1940 (dvs. kort före Marsfreden med Sovjetunionen). Björkstén inledde med att poängtera att kriget inte bara rasade ute i Europa, utan även vid Finlands gränser. I föredraget som bär en prägel av förakt mot Sovjetunionen och dess agerande mot Finland, ville författaren betona folkrätten och vikten av att följa de folkrättsliga bestämmelser och hänsyn, som finns.

Som exempel på Sovjetunionens åsidosättande av folkrätten anförde Björkstén Sovjetunionens uttalande att de inte var i krig med Finland. Anledningen till detta skulle vara att de precis vid krigsutbrottet hade erkänt Kuusinens regering såsom Finlands lagliga regering, och på uppmaning från ”den lagliga regeringen”, intervenerat i ett inbördeskrig. I och med att det

¹³⁹ Westin 1992, s. 434

¹⁴⁰ Bonniers Lexikon, *Band 6*, Ljubljana 1996, s. 61

¹⁴¹ Nordisk Familjebok, *Band 7*, Malmö 1955, s. 473-474

rörde sig om det inbördeskrig, var inte folkrätten tillämplig.¹⁴² Värt att notera är att Kuusinen var en Sovjetvänlig kommunist som efter de vitas seger flytt till Sovjetunionen. Kuusinen är i finska ögon en finländsk Quisling.¹⁴³ Andra exempel, på Sovjetunionens tveksamma folkrättsliga beteende som anfördes var, ryska fallskärmshoppare som hoppade ned bakom finsk linje iförda finsk uniform. Likaså felaktiga blockader av finska hamnar.¹⁴⁴ I artikeln utgör Sovjetunionen det enda land som får stå för exemplena när Björkstén benade ut folkrätten och diskuterade dess grodor. Tyskland och riktigheten i tyskt agerande sågs inte alls till i detta föredrag.

Den andra artikeln, från 1943, skrevs av Minister R. Erich och har rubriken *"Några sidor av det totala krigets rättsligt betydelsefulla verkningar på rättslivet"*. Artikeln berör en under andra världskriget särskilt angelägen fråga, nämligen vad som bör gälla när en stat hamnar under ockupation.¹⁴⁵ Denna andra och sista artikel berör inte heller förhållandena i eller till Tyskland utan får ses som en mer allmän artikel i folkrätt.

¹⁴² JFT 1940 s. 70 S. R. Björkstén

¹⁴³ Bonniers Lexikon, *Band 11*, Ljubljana 1997, s. 46

¹⁴⁴ JFT 1940 s. 74 S. R. Björkstén

¹⁴⁵ JFT 1943 s. 186-200 Minister R. Erichs

6 Vad visste vi i Sverige egentligen?

En allmän uppfattning om vad man visste om rättsförhållandena i Tredje riket är att uppgifterna om Förintelsen avslöjades först efter krigsslutet. Så var emellertid inte fallet. Judeförföljelserna fördömdes i internationell press redan under åren 1933 till 1939. Även efter krigsutbrottet 1939 debatterades frågan, men det märktes att debattörerna då blivit försiktigare i sina uttalanden. Tydligheten minskade och på grund av ländernas krigspropaganda blev det allt svårare att kontrollera vad som var sant och vad som utgjorde propaganda. Regeringarna började försöka styra vad som skulle tryckas och så skedde även i Sverige. Utrotningen av judarna försökte nazisterna dölja i det längsta, men deporteringarna av judar österut, upprättandet av ”judereservat” och Hitlers lösning på judefrågan, var kända av omvärlden.¹⁴⁶

Under åren 1941-1942 kom en strid ström av reportage om tyska arméns begångna oförrätter. Polska motståndsmän spred fakta genom den polska exilregeringen i London och flera andra diplomater och olika organisationer rapporterade in uppgifter. Den svenska ambassadören i Berlin, Arvid Richert, fick under sommaren 1941 reda på att 3-4 000 judar avrättats i massgravar i Polen av SS-män. Under 1942 publicerades Bund-rapporten, i vilken det meddelades att tyskarna inlett utrotningen av samtliga judar i Polen och att 700 000 redan mördats. Uppgiften om att nazisterna dödat c:a en miljon judar var fullt tillgänglig i hela västvärlden hösten 1942. Rapporterna om Förintelsen och om dödslägren fortsatte att publiceras under hela år 1942 och 1943 och följdes av protester runtom i världen. Först sommaren 1944 publicerades sanningen om förintelselägret Auschwitz, då fyra slovakiska judar som flytt från lägret lämnade en fullständig rapport, som bland annat spreds till Sverige.¹⁴⁷

6.1 Sverige

Svensk press, både före och under andra världskriget, följde och publicerade uppgifter om rättsförhållandena i Tredje riket relativt väl. Uppgifter om judeförföljelser och Förintelsen kommenterades i stor utsträckning och hamnade dessutom inte sällan på förstasidorna eller i ledarspalterna. Svanberg anger att bevakningen av själva förintelsepolitiken till och med tycks ha haft en mer framträdande plats i Sverige än t.ex. amerikansk press, även om vi i Sverige låg efter England i vår rapportering. Fram till krigsutbrottet 1939 hade Sverige en rimlig nyhetsbevakning och en debatt om nazisternas terror. Efter krigsutbrottet kunde man märka en ökad

¹⁴⁶ Svanberg, Ingvar: *Sverige och Förintelsen*, Stockholm 1997, s. 35-36

¹⁴⁷ Svanberg 1997, s. 36-39

försiktighet vilket med största sannolikhet hade sin grund i de inskränkningar som gjordes gällande tryckfriheten. På hösten 1942 tog rapporteringarna åter fart och i oktober samma år publicerade Hugo Valentin en stor artikel med rubriken ”Utrotningskriget mot judarna” i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*. I december 1942 offentliggjorde de Allierade sin deklaration om Förintelsen. Deklarationen publicerades i sin helhet i flera svenska tidningar. Kring årsskiftet 1942/1943 släpptes uppgiften att 2 000 000 judar mördats av nazisterna och i oktober 1943 räddades danska judar till Sverige. Hösten 1943 kan det inte längre ha rått några som helst tvivel i Sverige om nazisternas förföljelser, det kom helt enkelt allt för många rapporter. Förhållandena i koncentrationslägrenna kom dock att chocka svenska folket, när bilder publicerades under våren 1945.¹⁴⁸

I Segerstedt Wiberg anser författaren att personer som idag berättar om hur de på 1940-talet som tonåringar, inte kände till nazisternas förföljelser, ”bör betraktas som tämligen trovärdiga”. Anledningen som anges är att deras föräldrar dels ville skydda dem från världens ondska, dels att de inte ville ge sina barn en ”ofördelaktig bild av det mäktiga Tyskland”. Därtill kom också att det på vissa platser på landsbygden saknades tidningar som gav information om förhållandena i Tyskland.¹⁴⁹

I Interimrapporten SOU 1998:96 *Naziguldet och Riksbanken* konstaterade Utrikesdepartementet emellertid följande:

*”Tidigare forskning har klarlagt att nazisternas ekonomiska förföljelser av judarna under 1930-talet var kända för de samtida svenska beslutsfattarna. Från 1942 var det känt i Sverige att planen på Förintelsen hade satts i verket.”*¹⁵⁰

6.2 Sverige och tryckfriheten

Försiktighet och självcensur kom att präglade den svenska pressen under det andra världskriget, men någon mörkläggnings kan man inte tala om. Det dröjde länge innan man riktigt förstod omfattningen av judeutrotningen och pressen valde att inte trycka alla detaljer. De eftergifter som gjordes mot den tyska överhögheten under krigets inledningsskede satt i ett tag, men i samband med att eftergifterna upphörde, ökade även kritiken.¹⁵¹

Den svenska regeringen gick in och styrde pressen och beslagtogs såväl tidningar som böcker som ansågs vara olämpliga. Regeringen införde även transportförbud och utövade idépåverkan under särskilda informationsdagar eller genom cirkulär, med riktlinjer, till redaktionerna. Statens Informationsstyrelse inrättades 1940 och kom bland annat att ansvara för

¹⁴⁸ Svanberg 1997, s. 39-42

¹⁴⁹ Segerstedt Wiberg 1991, s. 150

¹⁵⁰ SOU 1998:96: *Naziguldet och Riksbanken*, s. 13

¹⁵¹ Svanberg 1997, s. 42

cirkulären, de grå lapparna, som angav vilka ämnen som inte skulle diskuteras i pressen. Koncentrationsläger och Förintelsen var ämnen som emellertid aldrig kom att förbjudas, utan merparten av de grå lapparna kom att handla om att pressen inte skulle lämna ut uppgifter om Sveriges försvar, något som får anses vara helt naturligt, om inte föredömligt, i en krigssituation. Däremot kom det ökade trycket uppifrån att få pressen att själva införa en självcensur. Medan regeringen granskade i efterhand, censurerade pressen sig själv, i förväg. Denna självcensur ledde till att många av de mest kontroversiella inläggen försvann utan att staten behövde gå in och påverka. Beslagen av tidningar och böcker och införandet av transportförbud kom mest att användas för att lugna de tyska makthavarna. Tre fjärdedelar av beslagen var av material som riktade sig mot Axelmakterna. Det rörde sig ofta om skildringar av grymheter, men även om sarkastiska kåserier och skämtteckningar. Hoten om beslag och Statens Informationsstyrelsens vädjanden, kom att påverka pressfriheten negativt, såtillvida att många tidningar undvek att rapportera detaljer om judeutrotningen och förföljelsen av judarna.¹⁵²

Informationsstyrelsens grå lapp 1941 nr 35; utfärdad med anledning av tyskarna våldsamma framryckning genom Sovjetunionen, då de begick våldsamma övergrepp mot civilbefolkningen:

”Beskyllningar mot krigförande för våldsdåd och övergrepp mot civila böra icke publiceras.”¹⁵³

År 1942 gav Informationsstyrelsen i samarbete med Pressnämnden ut ett häfte med anvisningar för svenska tidningar.

”Nedsättande uppgifter, som kasta skugga på främmande stridskrafter uppträdande, måste, om de ej äro fullt och säkert bestyrkta, omsorgsfullt undvikas.”¹⁵⁴

I april samma gavs det ut ett tillägg med följande direktiv:

”Detaljerade skildringar av grymheter i samband med kriget böra undvikas, från vilket håll de än komma. Samtliga krigförande länder äga rikt material av sådant slag, och våra förbindelser med främmande makter skulle kunna allvarligt störas, om svensk press gjorde sig till ett fält för grymhetspropaganda. Sanningshalten av dylika uppgifter är dessutom synnerligen svår att kontrollera.”¹⁵⁵

Av rädsla för att stöta sig med de krigförande staterna valde Sverige att medvetet tysta ner övergreppen som förekom i de krigförande staterna och inom deras erövrade områden. I dag kan det vara lätt att se felan, moralisera

¹⁵² Svanberg 1997, s. 42 ff

¹⁵³ Svanberg 1997, s. 45

¹⁵⁴ Svanberg 1997, s. 45-46

¹⁵⁵ Svanberg 1997, s. 46

och kritisera makthavarna och deras beslut. Makthavarnas önskan var att i möjligaste mån hålla Sverige utanför kriget. De lyckades, genom försiktighet, förhandlingsförmåga och eftergifter. Men när övriga Norden och världen firade freden, fick Sverige tillsammans med Finland höra till dem som lite snopna, fick stå med svansen mellan benen.

7 Den nordiske juristen

Under perioden 1933-1945 kom rättskulturen att till stor del påverkas av politiken. Men medan det på olika håll i Europa började talas om de nazistiska, fascistiska och kommunistiska rättskulturerna, kom juristerna i Sverige i stället att hänga fast vid folkhemsidealet. Genom juridiken kom flera av de politiska idéerna att drivas igenom och det blev särskilt tydligt när Karl J. D. Schlyter tillträdde som justitieminister, då både justitieministerposten och justitiedepartementet kom att präglas allt mer av politiken. Schlyter hade uppfattningen att ”en god domare är bättre än en god lag”¹⁵⁶ och kom att bli en förebild för dåtidens jurister.¹⁵⁷ Politiskt sett var Schlyter mycket radikal och kom med flera förslag på straff- och processrättens områden. Ett av de mest uppmärksammade var att han ville ”avfolka fängelserna”, som han själv valde att uttrycka det.¹⁵⁸

Under andra världskriget fanns det jurister som tog parti för Tyskland och var emot antinazisterna, eller tyckte att de uttryckte sig på ett olämpligt sätt, som hotade rikets säkerhet. Dessa jurister har ägnats betydligt större plats i litteraturen, och tyvärr varit mer tongivande, än de som gick till kamp mot nazisterna. Därför upptar de därmed även en större plats i denna framställning. Jag vill göra läsaren uppmärksam på att de utgör en förhållandevis liten del av juristkåren. Juristerna under andra världskriget kom att gå till strid mot politikerna för att visa sin självständighet och visade även genom sina beslut, att de inte kunde toppstyras. Här utgör rådmannen Andreas Cervin ett av de tydligaste och samtidigt mest klassiska exemplen.¹⁵⁹

Att kunna få en rättvisande bild av hur juristerna i de nordiska länderna Sverige, Norge och Finland tänkte, tyckte och talade under 1930- och 1940-talet är en oerhört svår, för att inte säga omöjlig uppgift. Merparten av de jurister som var yrkesverksamma då det begav sig, är nu borta sedan länge, och de har tagit sina eventuella, mörka hemligheter med sig. De som finns kvar tiger för det mesta.

Givetvis fanns det de som var betydligt mer tongivande i debatten än de nordiska juristerna, exempelvis såg vi i Sverige revymakaren Karl Gerhard, som fick visan om ”*Den ökända hästen från Troja*” stoppad och redaktören för Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, Torgny Segerstedt, som aldrig slutade angripa Hitler, trots att han hamnade i konflikt med regeringen.¹⁶⁰ Ture Nerman som gav ut tidningen *Trots allt!* tog upp kampen mot de

¹⁵⁶ Modéer, Kjell Å: *Den svenska domarkulturen – europeiska och nationella förebilder*, Lund 1994, s. 48

¹⁵⁷ Modéer 1994, s. 26, 46ff

¹⁵⁸ Häthén Christian: *Stat och straff*, Lund HT- 2000, s. 111

¹⁵⁹ Modéer 1994, s. 48

¹⁶⁰ Bolinder, Jean: *40-tal*, Malmö 1978, s.32

svenska nazisterna och fortsatte kampen mot orättvisorna, trots att tidningen beslagtogs totalt elva gånger.¹⁶¹

Det finns många icke-jurister som förtjänar ett omnämnande, när frågan om hur debatten i Norden i stort såg ut, behandlas. Men som sagt, i detta kapitel har jag i stället valt att presentera några av de nordiska jurister/juristgrupper som var aktiva i debatten, i syfte att ändå belysa något om vad som sades, gjordes och några av de åsikter som framfördes.

7.1 Sverige

7.1.1 Andreas Cervin och Göteborgs hamn

Rådmannen Andreas Cervin hamnade i hetluften när han utsågs till överexekutor för tio norska fartyg lastade med kullager och specialstål som låg i Göteborgs hamn. De tyska representanterna ville ha fartygen belagda med kvarstad. Trots stora påtryckningar såväl från den tyska regeringen, som den svenska tillät Cervin fartygen att lämna hamnen med kurs mot England. Med hjälp av en svensk spion kunde tyska krigsfartyg vänta på de norska med resultatet att sex fartyg sänktes, två återvände och två fartyg nådde Storbritannien. Genom sin rättvisesträvande hållning bättrade Cervin på Sveriges vid det laget något skamfilade rykte hos de Allierade och visade den svenske juristens självständighet. Tyvärr blev priset i människoliv högt.¹⁶²

7.1.2 De lärda i Lund? – eller Karl Olivecrona i blåsväder

Debatten i Lund var flitig både före och under krigsåren. Professorn i processrätt, Karl Olivecrona, kom att engagera sig i den ideologiska debatten under 1940-talet. Olivecrona var en av de främsta företrädarna av den skandinaviska rättsrealismen och hans åsikt om rätten var att ”det finns ingen rätt, inga rättigheter vid sidan av eller som grundval för lagen. Det är lagen som skapar rätten.”¹⁶³ För Olivecrona ledde detta till slutsatsen att det var den starkaste rätten som skulle gälla och för honom saknade det betydelse för hur lagen kommit till, avgörande var i stället den för stunden, befintliga lagen. Olivecrona kom därmed att bli en stark företrädare för nazismen, men grunden för hans tankar var vetenskaplig, inte idealistisk.¹⁶⁴ Den 12 augusti 1940 gav Olivecrona ut sin skrift ”*England eller Tyskland*” i vilken han uttalade att striden om ordningen skulle stå mellan England och Tyskland. England stod enligt Olivecrona för den gamla ordningen och han förstod att många svenskar var för en engelsk seger eftersom vi i Sverige

¹⁶¹ Bolinder, Jean: *40-tal*, Malmö 1978, s.42

¹⁶² Segerstedt Wiberg, s. 119

¹⁶³ Oredsson, Sverker: *Lunds universitet under andra världskriget - motsättningar, debatter och hjälpinsatser*, Lund 1996, s. 94

¹⁶⁴ Oredsson 1996, s. 217

haft fördel av den gamla ordningen. Som stöd för den nya ordningen anförde han:

”(F)örvisso är det högtbegåvade, kraftfulla tyska folket med sin gamla kultur icke mindre skickat än det engelska att handhava ledningen i Europa. Ja det har i själva verket vida större förutsättningar för denna uppgift. Tyskland besitter nämligen helt andra reella förutsättningar än England att bereda de europeiska folken lugn och ordning, arbetsro och stabil ekonomi.”¹⁶⁵

Som stöd för sin teori hävdade Olivecrona att medan England och Frankrike som stod som segrare efter första världskriget inte hade lyckats uppnå en miniminivå av trygghet, så hade Tyskland sedan maktövertaget 1933 gjort framgång efter framgång. Efter 1919 hade små stater fått alltför stort utrymme och NF saknade auktoritet. Vad som saknades var ett stort folk som tog över makten. Olivecronas bok väckte starka reaktioner. I DN recenserade Johannes Wickman Olivecronas bok och konstaterade bl.a. det olyckliga i att Olivecrona i likhet med Heinrich Himmler och Julius Streicher kallade sig för europé. Wickman anförde vidare att:

[...] Olivecrona genom egen forskning och självständigt tänkande arbetat sig fram till den tyska krigspropagandans sanningar”¹⁶⁶

Ludvig Nordström, författare och antinazist, konstaterade att Olivecrona ägnade sig åt staten men glömde bort människan. Ingemar Hedenius, som liksom Olivecrona var anhängare av Axel Hägerströms värdenihilism, och kritiserade i sin skrift *”Om rätt och moral”* såväl Karl Olivecrona och Vilhelm Lundstedt som den då avlidne Axel Hägerström. I slutorden skrev Hedenius:

”Som filosof kan man knappast komma längre än till följande truism: medan domstolarnas utveckling av rätten i allmänhet är bunden av hänsyn till de syften som redan kommit till uttryck i de existerande rättsreglerna, kan den lagstiftande makten i princip stifta lagar i vilka syften som helst. Ingenting hindrar, att de, som ha den högsta makten i samhället, införa en rättsordning, som medför allmän utarmning, förtryck av minoriteter och enskilda medborgargrupper samt en fortgående förstörelse av det västerländska kulturarvet. Enligt demokratisk uppfattning minskas riskerna för att rättsutvecklingen tar denna riktning, om lagstiftarna tillsätts genom ständigt återkommande fria val, i vilka samtliga medborgare få deltaga, utan att därför någon våldsamt påtryckning övas från dem som för tillfället inneha makten.”¹⁶⁷

¹⁶⁵ Oredsson 1996, s. 96-97

¹⁶⁶ Oredsson 1996, s. 97

¹⁶⁷ Oredsson 1996, s. 98

Olivecrona gick till motangrepp i *"Om lagens imperativ"*, men det var flera som gick till strid mot Olivecrona, värdenihilismen och nazismen. Bland annat civilrättsprofessorn Åke Malmström och professorn i praktisk filosofi Åke Petzäll gick till angrepp. Den sistnämnde skrev om *"Makt och rätt"* och gav flera föreläsningar på detta område, där han bland annat vände sig mot Olivecrona (om än utan att namnge honom) och även den nazistiska rättsuppfattningen. Olivecrona gav emellertid inte upp utan fortsatte att ge ut skrifter och debattera i frågan. År 1941 kom *"Europa och Amerika"*, i vilken han konstaterade att England behövde Amerikas hjälp för att vinna kriget, men att de inte gjorde något för att ena Europa, medan Tyskland däremot var Europas kärna.¹⁶⁸ I tidningen *Lundagård* beskrevs Olivecrona 1942, tillsammans med Gottfrid Carlsson och Johan Åkerman som de som enligt artikelförfattaren stod för hög kvalitet inom den samhällsvetenskapliga forskningen.¹⁶⁹ Men redan samma år gav tio lundaprofessorer ut boken *"Tidsspegel – aktuella uppsatser om vetenskap och samhälle av tio Lunda-professorer"*, som var ett tydligt ställningstagande mot nazismen och för demokratin. Som enda jurist fanns den nyutnämnde professorn i civilrätt, Åke Malmström med. Han skrev under rubriken *"Kampen om rätten"* och gick till hårt angrepp mot Olivecrona. Malmström betonade betydelsen av rättsäkerheten, individens frihet och respekten för människovärdet. *"Tidsspegel"* hyllades och togs emot med stor glädje av Lunds antinazister.¹⁷⁰

Under oktober 1943 tog Lund emot danska flyktingar och till och med Olivecrona visade sitt ogillande mot tyskarnas behandling av danskarna. I tidningarna *Arbetet* och *GHT* frågade sig artikelförfattare däremot varför han inte reagerat mot tyskarnas behandling av tyska, polska och norska judar. Medan merparten av studenterna och lärarna i Lund tog emot de danska flyktingarna med öppna armar fanns det givetvis även de som vägrade att överge sin pronazistiska åskådning. Entomologiprofessorn Kämner talade enbart tyska med de danska judarna och gjorde dessutom Hitlerhälsning. På AF kom det även upp ett plakat med texten *"Det svartnar på föreläsningssalarna"*. Plakatet resulterade i livliga debatter och tio av tretton nationskuratorer gick samman och skrev till AF:s ekonomiutskott och krävde att Lunds svensksocialistiska studentförening, LSSSF, under ett år skulle bli avstängda från användande av AF:s anslagstavlor och lokaler. Ekonomiutskottet valde att bordlägga frågan och kallade istället nationskuratorerna till ett gemensamt möte. Vid det gemensamma mötet den 26 oktober 1942 fattades beslut om att LSSSF avstängdes från användande av anslagstavlan under ett års tid och att de även kunde avstängas från användande av AF:s lokaler om de kom med nedlåtande uttalanden mot danska flyktingar i Sverige. Debatten rullade på och i DN lovprisades kuratorernas handlande, och AF:s ordförande,

¹⁶⁸ Oredsson 1996, s. 98-99

¹⁶⁹ Oredsson 1996, s. 144

¹⁷⁰ Oredsson 1996, s. 154-156

professor Assar Hadding, utsattes för hård kritik med anledning av att AF:s stora sal hyrts ut till ett nazistiskt möte med Sven-Olof Lindholm. Torgny Segerstedt fortsatte debatten i GHT och uttalade sitt starka ogillande mot att Hadding mot tio nationskuratorers önskan hyrde ut stora salen till Lindholm. Lindholm höll sitt föredrag den 27 oktober där han uttalade:

”Judarna är människor de också, brukar folk säga, men jag säger att råttor är djur de också. Det är därför ingen orsak att vi skulle föda en massa extra råttor här i landet.”¹⁷¹

Efter föredraget blev LSSSF avstängda tills vidare i enlighet med det tidigare fattade beslutet.¹⁷²

Vid slutet av 1944 drog en ny debatt igång och än en gång kom Karl Olivecrona att hamna mitt i strålkastarljuset. Jöran Mjöberg publicerade artikeln *”Den eviga fronten”*, där han talade om *”frihetens väl maskerade fiender”*. Mjöberg skrev:

”De driver en intensiv men förtäckt medlidandepolitik med det tyska folket. De hyllar den absoluta, den chauvinistiska neutraliteten som princip. [...] De försvarar censuren och ruckar på demokratiens och folkfrihetens grundprinciper.”¹⁷³

Inga namns nämndes, men Olivecrona kom snabbt med ett svar där han vidhöll sina tidigare framförda ståndpunkter. Enligt honom behövde Europa Tyskland som kärna för att kunna bilda en stark enhet. I artikeln kapitulerade Olivecrona dock en aning och sade att det var ett ousäktligt fel att skjuta ideologierna åt sidan i debatten. Huvudpunkten i hans anförande var att man inte får vara oförsonlig mot sina motståndare, eftersom man då tar efter den nazistiska andan. Mjöberg kontrade med att säga att det ännu var för tidigt att förlåta eftersom det fortfarande fanns aktiva dödsfabriker ute i Europa. Advokat Lennart Jacobsson lade sig i debatten och påpekade att Olivecrona redan 1940 i samband med att han gav ut sin skrift *”England eller Tyskland”*, hade haft sju år på sig att se hur *”nazismen förvandlade Tyskland från ett västerländskt rättssamhälle till en despoti av värsta slag”¹⁷⁴* och då hade inte Olivecrona varit negativt inställd. Olivecrona bemötte Jacobsson med att säga att han efter det att Frankrike fallit 1940, som enda möjliga räddning såg att Europa blev en stark enhet med gemensam organisation, där Tyskland utgjorde kärnan, dock med undantaget att allt skulle skett i den anda, han själv, talade för. Slutligen medgav han att Tyskland *”i nederlagets skede fått en rent destruktiv karaktär”*, men han ville däremot inte *”instämma i hatpropagandans ensidiga och i stor del falska bild av Tyskland”¹⁷⁵*.

¹⁷¹ Oredsson 1996, s. 184-186

¹⁷² Oredsson 1996, s. 186

¹⁷³ Oredsson 1996, s. 197-198

¹⁷⁴ Oredsson 1996, s. 198

¹⁷⁵ Oredsson 1996, s. 198

Karl Olivecrona kom i Sverige att framstå som en av de mest aktiva pronazisterna under 1930- och 1940-talet. Hans synsätt hade emellertid inte sin grund i den nationalsocialistiska ideologin, utan i hans egen vetenskapliga tolkning av rättsrealismen och Axel Hägerström. Hägerström själv lär däremot aldrig haft någonting till övers vare sig för nazister eller fascister och Ingemar Hedenius, som även han var Hägerströmian, var antinazist och debatterade mot Olivecrona. Karl Olivecrona och hans tolkning av Axel Hägerströms rättsrealism bistod pronazisterna med en teoretisk grund i debatten och med anledning av detta kom rättsrealismen att bli hårt ansatt och debatterad av de jurister och forskare som var antinazister. I Lund kom dessa att representeras bland annat av professorn i civilrätt; Åke Malmström och professorerna i filosofi; Alf Nyman och Åke Petzäll.¹⁷⁶

7.1.3 K G Westman och yttrandefriheten

Karl Gustaf (K G) Westman var professor i rättshistoria vid Uppsala Universitet åren 1910-41. Han engagerade sig i politiken för Bondeförbundet och under åren 1936-43 var han justitieminister. K G Westman var mannen bakom de inskränkningar i tryckfriheten som genomfördes under det andra världskriget då bland annat pressfriheten inskränktes (se ovan 6.2).¹⁷⁷ Inskränkningarna som genomfördes har starkt kritiserats, men även från något håll försvarats. När K G Westman lade fram ett grundlagsförslag om censur, var Bertil Ohlin från Folkpartiet en av de ledamöter som reagerade särskilt starkt mot ingrepp mot den fria pressen. Två tredjedelar av folkpartisterna röstade mot, en tredjedel av socialdemokraterna och en femtedel av högern. Av bondeförbundarna var det bara en av 41 ledamöter som röstade mot.¹⁷⁸ K G Westman beskrivs av Ohlininstitutet som antisemit och denna bild av honom återfinns även hos Maria-Pia Boëthius. Ett av de mer omskrivna Westman-citaten är hämtat från hans egen dagbok och handlar om Torgny Segerstedt, redaktören på GHT:

”Hans judiska älskarinna har undanträngt hans själ och ersatt den med en judesjäl.”¹⁷⁹

Under andra världskriget skärptes den svenska steriliseringslagen till att även omfatta ”individer med ett asocialt levnadssätt”. K G Westman beskrev den nya lagen som:

”ett betydelsefullt steg framåt i riktning av att sanera den svenska folkstammen, att befria den ifrån fortplantning av arvsanlag, som

¹⁷⁶ Oredsson 1996, s. 217 ff

¹⁷⁷ Oredsson 1996, s. 76-77

¹⁷⁸ <http://www.ohlininstitutet.org/skrifter/ohlin100.htm> [2002-06-15]

¹⁷⁹ Boëthius 1999, s. 27

leda till att i framtida generationer förekommer individer, som icke äro önskvärda medlemmar av ett sunt och friskt folk”¹⁸⁰

I Jan Linders bok *”Andra Världskriget och Sverige”* får man en något annorlunda bild av K G Westman. Linder beskriver Westman på följande vis:

”Justitieminister K G Westman var en framträdande representant för bondeförbundet. Han samarbetade bra med utrikesminister Günther men blev omstridd för den repressiva presspolitiken. Denna såg han inte bara som betingad av säkerhetspolitiska hänsyn utan också som nödvändig för att hindra ansvarslösa redaktörer från att försvåra eller hota riksledningens arbete i en svår tid. Westman avgick som statsråd på grund av sjukdom 1943.”¹⁸¹

I boken bemöter Linder, Maria-Pia Boëthius bok av 1991 års upplaga och lyfter fram ett antal faktafel och andra felaktigheter. Bilden av K G Westman som en antisemitisk justitieminister behandlar han inte, utan ser i stället till de åtgärder som Westman vidtog för att i möjligaste mån hålla Sverige utanför kriget. Vid en jämförelse av de båda böckerna kan jag inte komma till slutsatsen att vare sig Jan Linder eller Maria-Pia Boëthius har fel i sin bedömning av K G Westman. De ser helt enkelt till olika saker och har inriktat sig på att ge en viss bild av situationen. Medan Boëthius letar fel och inriktar sig på kritik, främst moralisk sådan, går Linder i stället in för att betona att regeringen och Westman under rådande omständigheter inte kunde handla på något annat sätt för att kunna hålla Sverige utanför kriget. Den moraliska riktigheten i de fattade besluten framstår inte som särdeles intressant för Linder medan detta i stor grad är den del som Boëthius med många andra valt att debattera nu i efterhand.

7.1.4 Torgny Segerstedt och mothugget från 34 göteborgsadvokater och den sk. ”Lundaprotesten”

Torgny Segerstedt var en av de allra flitigaste debattörerna av Tredje riket och de där rådande rättsförhållandena. Han hyllades under 1930- och 1940-talet av antinazisterna och kom att bli ett av pronazisternas och de tyskvänligas absoluta hatobjekt. Segerstedt stod upp för sina åsikter och skrev det som många inte vågade skriva. Den 18 december 1939 publicerade GP ett protestbrev från tre köpmän i Göteborg. I sin insändare vände de sig starkt mot den ”hetspropaganda” mot Tyskland som skrevs i GHT och de ansåg att skrivierna utgjorde en fara mot landet. Dagen efter framförde sju av Göteborgs främsta redare ett tack till köpmännen:

¹⁸⁰ Boëthius, 1999, s. 187

¹⁸¹ Linder, Jan: *Sverige och andra världskriget*, Avesta 1998, s. 25

”Även vi beklaga på det livligaste att den landsskadliga verksamhet som Handelstidningens ifrågavarande skrifter enligt vårt förmenande innebär, skall få fortsätta i de allvarliga och skickelsediga tider, vi nu genomleva.”¹⁸²

Även trettiofyra advokater i Göteborg skrev under en liknande insändare där de ställde sig bakom protesten. Från Göteborgs fackliga centralorganisation fick Segerstedt däremot medhåll. Från Lund kom det, från enda stad i Sverige, medhåll i kritiken. Sextiotvå Lundabor, varav ungefärligen hälften kom från universitetet, undertecknade och skickade in en insändare till GP där de höll med i protesten. De lundajurister som ställde sig bakom protesten var Karl Olivecrona, statsrättsprofessorn Robert Malmgren och professorn i nationalekonomi, Emil Sommarin. Segerstedt lär ha tagit protesten från sin gamla studiestad Lund särskilt hårt och i en biografi om Segerstedt skrevs det:

”Tyngst tog han vittnesbördet om att många akademiker i Lund tillhörde kritikerna av hans antinazistiska skriftställer; när listan kom med 62 lundensiska namn, därav 27 på akademiska lärare, föreföll han först lamslagen.”¹⁸³

Enligt Sverker Oredsson lär K G Westman säkerligen ha uppskattat protesten, eftersom han några dagar senare uttalade att man borde undersöka vilka åtgärder man kunde vidta för att kunna ”förebygga sådana missbruk av tryckfriheten som med rådande allvarliga förhållanden äro uppenbart skadliga för riket”.¹⁸⁴

7.2 Norge

7.2.1 Juris professor Ragnar Knoph

Ragnar Knoph författade en av de få artiklar i TfR som i kritiska ordalag behandlade rättsförhållandena i Tyskland (se ovan 4.2.1). Ragnar Knoph blev utnämnd till Juris professor vid Oslo universitet redan vid 27 års ålder och hans kunskap spände över ett stort område. Allmän rättslära, Arvsrätt, Sjörrätt och framförallt Immaterialrätt var områden som han mer än väl bemästrade. Hans främsta verk var ”*Åndsretten*” som än idag citeras i norsk press. Enligt professor Gösta Eberstein i Stockholm, var Knoph en ”intensiv nej-sägare till våldet, frihetsförtrycket, orättfärdigheten, lumpenheten och småaktigheten”. Eberstein beskriver i nekrologen över Knoph hur denne lämnade en fest då ”känslan av det ohyggliga i världssituationen gjorde honom nästan fysiskt sjuk och drev honom bort från

¹⁸² Oredsson 1996, s. 75

¹⁸³ Oredsson 1996, s. 76

¹⁸⁴ Oredsson 1996, s. 76

festen ut på gatorna för att i ensamheten återvinna sin jämvikt”.¹⁸⁵ Under åren 1937-38 var Ragnar Knoph huvudredaktör för Tidskrift for Rettsvidenskap.¹⁸⁶ Han blev både den förste och den siste norske jurist som på allvar hann kritisera rättsförhållandena i Tyskland i TfR. Knoph avled 1939 och 1940 invaderades Norge.

7.2.2 Høyesteretts domare

Av lantkrigsreglementet i 1907 års Haagkonvention framgick det att ockupanten skulle respektera de lagar som gäller i det ockuperade landet, om det inte förelåg absoluta hinder mot detta. Detta tog Norska Høyesterett fasta på och ville göra gällande att det var de som skulle pröva huruvida ockupationsmakten verkligen höll sig till de norska lagarna. De ägnade månader på att utveckla denna teori och anledningen var att de ansåg att Norge på så vis även kunde fortsätta att existera som rättsstat under ockupationstiden. När de framförde detta till den tyske krigskommissarien, Terboven, svarade han:

*”Den øverste regjeringsmyndighet i Norge er gått over på meg [...] det tillkommer utelukkende meg å avgjøre hvilke forholdsregler som er hensiktsmessige for å fremme den offentlige orden og det offentlige liv i Norge”.*¹⁸⁷

Den 12 december 1940 meddelade Høyesterett sin skiljaktiga mening:

*”Vi finner derfor ikke å kunne fortsette i våre embeter.”*¹⁸⁸

Således lade Høyesteretts domare ner sina domarkåpor och lämnade sina ämbeten när de insåg att de inte längre hade möjlighet att döma fritt och oavhängigt. De avlöstes av domare som var mer villiga att foga sig efter ockupationsmakten. Att hela Høyesterett avgick var mycket stort och ett klart avståndstagande från den terrorregim som Tyskland då stod för och likaså ett tydligt steg i kampen för rätts säkerheten. De kände till den rättslöshet som rådde i Tyskland sedan Adolf Hitlers maktövertagande och visade nu hur den civila motståndskampen i Norge skulle bedrivas.¹⁸⁹ Paal Berg som varit överdomare i Høyesterett, blev ledare för motståndorganisationen Hjemmefronten.¹⁹⁰

¹⁸⁵ TfR 1939 Ragnar Knoph Minnehefte s. 24-29

¹⁸⁶ TfR 1939 Ragnar Knoph Minnehefte s. 31

¹⁸⁷ Mykland, Knut: *Norges Historie, Bind 13, Klassekamp og felleskab 1920-1945*, Oslo 1979, s. 387-388

¹⁸⁸ Mykland 1979, s. 388

¹⁸⁹ Mykland 1979, s. 388

¹⁹⁰ SvJT 1945 s. 422 Birger Ekeberg

7.2.3 Protestbrevet till Terboven

Efter det att Høyesterett avgått följde en rad protestaktioner mot den tyska ockupationsmakten. Kyrkan fick en central roll och rättsäkerheten blev ett centralt tema för dem. Det första protestbrevet jag behandlar skrevs under av samtliga biskopar och överlämnades till det kommissariska statsrådet i kyrkodepartementet. Avskrifter av biskoparnas brevväxling med kyrkodepartementet gick sedan ut till samtliga predikstolar i landet och kom således även befolkningen till del. Alla gamla kyrkostrider blåstes av och i Norge gick kyrkan enad i kampen mot rättsosäkerheten. I februari 1942 frånträdde biskoparna sina ämbeten med följande ord:

*”Statsformer kan veksle, men med sin kirkefader vet kirken at imot det som Luther kaller tyranniet, står Gud selv i sitt ord och med sin Ånds makt. Ve oss om vi ikke her adlød Gud mer enn mennesker.”*¹⁹¹

Följden av detta blev att även 90 % av de norska prästerna lämnade sina ämbeten.¹⁹²

Det andra protestbrevet skickades till Terboven den 15 maj 1941 och var underskrivet av represententer för 43 norska organisationer. De flesta fackliga organisationer hade skrivit under, däribland *Arbeidernas faglige landsorganisasjon* med sina 300 000 medlemmar. *Den norske dommerforening* hade skrivit under och även samlingsorganet *Norske Kvinners Nasjonalråd*. De enda som egentligen saknades var represententer från arbetsgivarföreningarna *Industriforbundet*, *Håndverkerforbundet* och *Arbeidsgiverforeningen*. Deras anledning var att de inte ville riskera näringslivet på grund av saker som inte angick dem som näringsorganisationer. Protesterna rörde bland annat att norrmännen genom hot och andra former av påtryckningar uppmanades att bli medlemmar i partiet ”*Nasjonal samling*” och att kommissariska statsråden vid ett flertal tillfällen godkänt och utfärdat förordningar som inte bara stod i strid med norsk lag, utan även med folkrätten och norsk rättsuppfattning. Terboven kallade de 43 som skrivit under protestbrevet till möte i stortingsbyggnaden. Där arresterade han sex personer, upplöste några av förbunden och resten av förbunden försåg han med nya kommissariska ledare. Enbart Landsorganisationen och dess underorganisationer klarade sig tillsvidare undan en sådan behandling. Därmed stod det klart såväl att ockupationsmakten mött mycket starkt motstånd för den rättsosäkerhet den medförde i och med ockupationen, som att den norska rättssäkerheten var förlorad för den tid ockupationen varade. Istället blev rättsosäkerhet ett stående begrepp. Ingen i Norge visste exakt vad som ansågs vara regimkritiskt och vad man kunde råka ut för om man protesterade på något vis. Som ett sista exempel kan anföras att det inte var förbjudet att bära en

¹⁹¹ Mykland 1979, s. 389f

¹⁹² Mykland 1979, s. 390

blomma i knapphålet på norske kungens födelsedag, samtidigt som 100 blomsterpojkar hamnade i koncentrationslägret Grini utanför Oslo.¹⁹³

7.3 Finland

Finlands förhållande till Tyskland var redan före andra världskriget mycket gott och under andra världskriget kom Tyskland att utgöra en strategisk viktig motvikt till Sovjetunionen. I Finland fruktade befolkningen och statsmakten ryssen och inte tysken, vilket ledde till att Finland mycket sent förklarade krig med Tyskland (se kap. 5.1). Henrik Ekberg har granskat den finska nazismen under åren 1932-1944 och hans bok är den enda bok som jag träffat på, där nazismen i Finland under kriget, avhandlas. Ekberg själv skriver i förordet till sin bok *"Führerns trogna följeslagare – den finländska nazismen 1932-44"* att forskning om nazismen i Finland tidigare saknats. Med Ekbergs bok finns det i alla fall en bok som behandlar nazismen i Finland och i uppslagsverket *"Finlands historia"* avhandlas även nazismen i Finland på några sidor. I materialet saknas information om Finlands jurister, hur de agerade och debatterade.

7.3.1 Finsk nazism 1932-1944

Ekberg kommer i sin bok till slutsatsen att det existerade finska nazistgrupperingar och att dessa åtnjöt ett visst stöd. Under åren 1933-1934 befann sig den finska nazismen på en höjdpunkt, men redan 1936 var den i stort sett utplånad. Efter finska vinterkriget, då Finland fått stöd från Tyskland, fick den inhemska nazismen återigen ett uppsving. Något större stöd hos folket fick de nazistiska grupperna emellertid inte, eftersom deras ideologier var främmande för det finska folket i allmänhet. Tyskland valde att inte officiellt stötta de finska nazistgrupperna, utan dessa fick istället själva knyta kontakter i Tyskland. Tyskland valde därmed att rikta in sig på samarbetet med Finland och ville inte riskera att störa denna kontakt. De finska myndigheterna vidtog åtgärder för att begränsa de nazistiska gruppernas möjligheter att verka, men förföljde aldrig grupperna, eftersom de ansåg att detta skulle kunna få negativ inverkan på kontakterna med Tyskland. De finska nazisterna arbetade oftast enligt partiprogram som mer eller mindre var avskrift av det tyska nationalsocialistiska partiets partiprogram från 1920, men de var ändå inte villiga att ge Finland till Tyskland. I stället ville de själva styra Finland som en av flera fascistiska stater i Europa. Under kriget begränsades deras agerande av sk. nödtvång, som innebar ett förbud mot att anordna politiska möten med fler än trettio deltagare. Detta upprörde inte de finska nazisterna utan de såg fram emot den dag då den "egentliga verksamheten", som de uttryckte det, skulle sätta igång efter kriget. Den finska nazistiska rörelsens trovärdighet föll platt på att det rådde stor splittring mellan de olika partierna/organisationerna och

¹⁹³ Mykland 1979, s. 391-392 och Didriksen, Jan: *Industrien under hakekorset*, Oslo 1987, s. 181

Ekberg avfärdar den finska nazistiska rörelsen som en av många "movements of lunatic fringe". Dock poängterar han att denna benämning nog även skulle kunna passa in på Quislings parti Nasjonal Samling i Norge.¹⁹⁴

7.3.2 Krigsansvarighetsprocessen

I juli 1945 växte kraven på en grundlig utredning av krigsårens finska beslutsfattare. Dåvarande statsministern, Paasikivi, lovade att utredningar skulle göras och betonade vikten av att alla rättsliga åtgärder som genomfördes, stämde överens med gällande lag. Regeringens inställning till att använda sig av retroaktiv lagstiftning ändrades snabbt när det kom hot från Sovjetunionen om att rättegången i stället kunde hållas i Moskva, i stället för Finland, om de finska makthavarna inte var villiga att pröva med hjälp av retroaktiv lagstiftning. För Sovjetunionens del kom hela målet att handla om prestige och att få Finland att ta avstånd från den politik som förts under kriget. I Finland togs det skyndsamt fram en retroaktiv lag för att kunna pröva frågan om krigsansvarighet. Åtal kom därefter att väckas mot åtta politiker. De ställdes mot sju åtalpunkter, varav de första två berörde ansvar för fortsättningskriget och de fyra följande, ansvar för oförmågan att fredsförhandla med Sovjetunionen. Den sista åtalpunkten gällde ansvar för att de gett president Rytis personliga försäkran till Tyskland, om att ingen av honom utnämnd regering, skulle sluta separatfred med de Allierade.¹⁹⁵

Ett hundratal studenter protesterade mot rättegången och ombads att avlägsna sig. Den finska befolkningen i stort var emot rättegång, men höll sig lugn för att inte riskera att landet råkade ut för ytterligare repressalier. Rättegången kom att kompliceras av ett antal på förhand uppställda spelregler. Bl.a. fick vare sig förhistorien till Vinterkriget eller militärledningens ansvar debatteras och Mannerheim skulle lämnas i fred. Detta fick bland annat stor betydelse för den huvudåtalade Risto Ryti, som inte kunde freda sig med att Mannerheim och försvarsledningen i stort sett opererat självständigt under tiden 1940-1941. Under rättegången var det underförstådda budskapet att Tyskland förlorat kriget, att den finska inblandningen i kriget skulle tonas ned och att det i processen skulle krävas några offerlamm som tog på sig skulden. Däremot ansågs de tilltalade ha full frihet att själva använda sina juridiska kunskaper för att försvara sig och visa upp sin försvarskicklighet i förhandlingarna. Lagkunskapen bland de åtalade var förvånansvärt hög och fem av åtta hade juridisk examen. Väinö Tanner som var en av de åtalade angav i slutanförendet att hela processen var överflödigt eftersom den ändå var helt främmande för de nordiska rättstraditionerna. Rubriken på hans slutanförendet var "*Till historiens fördömare och historiens domare*". De åtalade dömdes alla till fängelse där Ryti fick 8 år och de andra fick något kortare frihetsstraff. Straffen kom emellertid att skärpas, då segrarmakternas kontrollkommission krävde

¹⁹⁴ Ekberg 1991, s. 308 ff

¹⁹⁵ Meinander 1999, s. 279-281

hårdare straff. Ryti fick då i stället 10 års tukthus, medan de övriga fick mellan 6 och 2 års fängelse. Efter domarna sågs de dömda som martyrer och 1948 var kraven på amnesti så höga att de som inte redan blivit benådade, då benådades. Krigsansvarighetsprocesserna hängde länge kvar i den finska, politiska debatten och inför presidentvalen 1956 och 1962, klandrades Uhro Kekkonen, dåvarande justitieminister och sedermera finsk president för sin sovjetvänlighet.¹⁹⁶

Krigsansvarighetsprocessen är det enda tillfället under åren 1933-1945 som de finska juristerna och deras agerande belyses i litteraturen. Till skillnad från agerandet i Sverige och Norge märker vi inte av någon kritik mot rättsförhållandena i Tyskland från de finska juristernas sida. För deras del var det Sovjetunionen som blev det stora hotet, och paradoxalt nog Tyskland, som blev Finlands frälsare och kunde hjälpa de finska makthavarna att bevara landet Finland. Det vore fel att se krigsansvarighetsprocessen som något annat än ännu ett försök att hålla Finland kvar på kartan. Den retroaktiva lagstiftning som tillkom för att genomföra processen har beskrivits som att den klubbades igenom med ”svidande hjärta, men kall beräkning”¹⁹⁷ och själva processen i sig var enbart ett spel för gallerierna.

¹⁹⁶ Meinander 1999, s. 281-282

¹⁹⁷ Meinander 1999, s. 280

8 Slutsatser

Av det presenterade materialet framgår att Sverige hade en omfattande redovisning av rättsförhållandena i Tyskland, Norge hade en god och något mer kritisk presentation fram till ockupationen, medan Finland i stort sett inte publicerade en enda artikel. Detta, trots att det var allmänt känt i länderna vad som pågick i Tyskland och Europa.

8.1 Sverige

Rättsförhållandena i Tyskland under det Tredje riket skildrades utförligt i SvJT under åren 1933-1945. Efter Tysklands invasion av Norge och Danmark 1940 märktes en ökad försiktighet i SvJT, troligtvis p.g.a. rädsla för att även Sverige skulle ockuperas av Tyskland. Den uppmärksamme läsaren märker att det i 1940 års upplaga av SvJT, ockupationsåret, inte förekommer en enda notis som skildrar rättsförhållanden i Tyskland. År 1945 möts vi åter av en ökad kritik av Tyskland och rättsförhållandena i landet. Vi stöter dock aldrig på samma mått av fritänkande och kommenterande i SvJT som i norska TfR. Skildringarna är oftast rent deskriptiva. En orsak till detta är att **den svenska samlingsregeringen var mycket lyhörd för Tysklands krav och klagomål t.o.m. 1943**, men det kan även bero på att många av rapporterna i SvJT återgavs i meddelande- eller notisform, inte som artiklar. Därigenom gavs inte utrymme för författarnas egna kommentarer. Ytterligare en anledning kan vara att debatten inte ägde rum i Svensk Juristtidning, utan i dagstidningar, böcker och tidskrifter. Olivecrona som var pronazist, valde uteslutande att debattera i tidningar eller böcker. Torgny Segerstedt, chefredaktör för GHT, valde att föra debatten i sin egen tidning och när advokaterna i Göteborg framförde kritik mot Segerstedt, skedde det i GP. Den svenska pressen präglades av försiktighet och självcensur under krigsåren och Statens Informationsstyrelse informerade pressen om vad som var lämpligt att skriva om. I Sverige hade vi inte en enad juristkår, som var vare sig för eller emot nazismen. I stället förekom en utbredd debatt i dagspressen, med flera olika debattörer. Olivecrona hamnade i hetluften och blev flitigt bemött, bland annat av Hedenius och Malmström, som båda tog kraftigt avstånd från nazismen. Dåvarande justitieministern, K G Westman, har i efterhand kommit att kritiseras, dels för sin uttalade antisemitism, dels för de inskränkningar han införde i pressfriheten. Emellertid finns även de, t.ex. Jan Linder, som anser att Westman vidtog de rätta åtgärderna. Rådmannen Andreas Cervin visade juristens självständighet när han vägrade att låta sig toppstyras i frågan om huruvida norska fartyg skulle beläggas med kvarstad eller ej.

8.2 Norge

Fram till och med den tyska invasionen kan man följa hur rättsförhållandena i Tyskland under det Tredje riket skildrades i TfR. Dessa artiklar är klarsynta, sakliga och belyser väl förhållandena i Tyskland. Vi finner inte lika många artiklar som berör rättsförhållandena i Tyskland i TfR som i SvJT, men de artiklar som finns är längre, noggrannare och mer kritiskt granskande än de svenska. Den 9 april 1940 **invaderades Norge och tryck- och yttrandefriheten inskränktes**. Under åren 1940 till 1944 var TfR under tysk censur och 1944 drogs utgivningen in helt p.g.a. ”pappersbrist”. År 1945 blev året då landet fick tillbaka sin frihet och det återspeglas också i TfR, där vi åter möter fritt tänkande och författarskap. Således kan man dra slutsatsen att om inte Norge dragits in i kriget, genom den tyska invasionen, hade troligtvis TfR skildrat rätten i Tyskland på ett liknande sätt som i SvJT. Att TfR år 1945 präglas av behandlingen av quislingar och redogörelser för de inrikes förhållandena under den tyska ockupationen, får anses vara naturligt för ett land som varit ockuperat och nu finner sig vara i behov av att göra upp med historien. I Norge tog juristerna tydligt avstånd från den rättsosäkerhet den tyska ockupationsmakten införde. Høyesteretts domare lämnade sina ämbeten när de förstod att de inte kunde upprätthålla rättssäkerheten och när de vare sig, oavhängigt kunde pröva om den tyska ockupationsmakten höll sig till de norska lagarna, eller döma fritt. En av domarna blev ledare för den norska motståndsrörelsen, Hjemmefronten. Det kom även att författas två viktiga protestbrev till den tyska ockupationsmakten. Det första från en enad norsk kyrka och brevet resulterade i att i stort sett alla norska, kyrkliga ämbeten frånträdde. Det andra brevet kom från 43 organisationer, däribland den norska domareföreningen. Brevet ledde till att sex organisationsledare arresterades och att i stort sett alla de övriga organisationerna upplöstes eller försågs med nya och mer fogliga ledare. Efter kriget kom de norska juristerna, och då främst domarna i Høyesterett, att hyllas för att de så tydligt tagit avstånd från Tyskland och Hitlerregimen.

8.3 Finland

Finland uppfattade under 1930- och 1940-talet aldrig hotet från Tyskland lika stort som det hot landets regering upplevde från sin granne, Sovjetunionen. **Tyskland kom att bli en viktig avtalspart och bundsförvant till Finland, bland annat genom sina vapenleveranser.** Tyskland agerade motvikt till Sovjetunionen och hjälpte finnarna bevara Finland som ett land på världskartan. Finnarna förklarade mycket sent krig mot Tyskland och undvek att stöta sig med Hitlerregimen. De finska myndigheterna vidtog åtgärder för att begränsa de finska, nazistiska organisationernas möjligheter att verka, men förföljde aldrig dem. Myndigheterna ansåg att detta skulle kunna få negativ inverkan på kontakterna med Tyskland. Tyskland å sin sida valde att inte officiellt stötta de finska nazistgrupperna och riktade in sig på att samarbeta med Finland.

Den tyska regeringen ville inte heller riskera att störa denna kontakt. I JFT finns det inte någon artikel under åren 1933-1945 som berör rättsförhållandena i Tyskland. **Detta kan ses som ett uttryck för att beslutsfattarna inte ville stöta sig med Tyskland, dels p.g.a. samarbetsavtalen, dels p.g.a. av rädsla för att hamna i krig med ännu en stormakt.**

Den stora juridiska begivenheten i Finland under dessa år blev krigsansvarighetsprocessen, som var ett mer eller mindre farsartat skådespel. Syftet var att hitta några finska beslutsfattare som skulle kunna bära hundhuvudet för Finlands samarbete med Tyskland under kriget. För Sovjetunionen kom det att bli en prestigefylld fråga. De åtalade dömdes till hårda straff som skärptes. Krigsskadeståndet blev mycket högt och steg ytterligare när Finland tvingades betala enligt en äldre och högre kurs. Processen genomfördes under påtryckning främst från Sovjetunionen. Finland gick med på kraven främst för att ännu en gång rädda landets oberoende. De dömda krigsförbrytarna kom att ses som nationella martyrer och 1948 var kravet på deras benådning så stort, att samtliga som inte redan avtjänat sitt straff, benådades. Avslutningsvis kan man säga att Finland fick betala ett högt pris för att behålla sin självständighet, inte minst genom de landavträdelser och det krigsskadestånd som ovan angetts.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1998:96 *Naziguldet och Riksbanken*
Interimrapport

Litteratur

- Boëthius, Maria-Pia *Heder och samvete*, Omarbetad upplaga,
Ordfront Förlag, Stockholm 1999
- Bolinder, Jean *40-tal*, Upplaga 1:1, Liber Läromedel,
Malmö 1978
- Bonniers Lexikon *Band 6*, Bonnier Lexikon AB, Ljubljana
1996
- Bonniers Lexikon *Band 11*, Bonnier Lexikon AB, Ljubljana
1997
- Bonniers Lexikon *Band 14*, Bonnier Lexikon AB, Ljubljana
1997
- Didriksen, Jan *Industrien under hakekorset*, Universitets-
forlaget AS, Oslo 1987
- Ekberg, Henrik *Führerns trogna följeslagare*, Holger
Schildts förlag, Ekenäs 1991
- Frände, Dan *Den straffrättsliga legalitetsprincipen*,
Juridiska fören. i Finland, Ekenäs 1989
- Holmström, Barry *Domstolar och demokrati – den tredje
statsmaktens politiska roll i England,
Frankrike och Tyskland*, Acta Universita-
tis Upsaliensis, Uppsala 1998
- Häthén, Christian *Stat och straff – studier i europeisk,
främst svensk konstitutionell- och
straffhistoria*, Juridiska fakulteten i Lund,
Lund HT-2000

- Jareborg, Nils *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala 1992
- Linder, Jan *Andra världskriget och Sverige – Historia och mytbildning*, Infomanager Förlag, Avesta 1998
- Meinander, Henrik *Finlands Historia 4*, Schildts Förlags Ab, Esbo 1999
- Modéer, Kjell Å *Den svenska domarkulturen – europeiska och nationella förebilder*, Corpus Iuris Förlag, Lund 1994
- Mykland, Knut
Bull, Edvard *Norges Historia, Bind 13, Klassekamp och fellesskap 1920-1945*, J. W. Cappelens Forlag A/S, Oslo 1979
- Nationalencyklopedin *Band 7*, Bra Böcker, Höganäs 1992
- Nationalencyklopedin *Band 16*, Bra Böcker, Höganäs 1995
- Nilzén, Göran *Svenskt biografiskt lexikon 154*, Stockholm 2001
- Nordisk Familjebok *Band 7*, 1952 års upplaga, Förlagshuset Norden AB, Malmö 1955
- Oredsson, Sverker *Lunds Universitet under andra Världskriget - motsättningar, debatter och hjälpinsatser*, Lunds Universitets-historiska sällskap, Lund 1996
- Schönke & Schröder *Strafgesetzbuch Kommentar*, 7. Auflage, C. H. Beck Verlag, Nördlingen 1954
- Segerstedt Wiberg, Ingrid
Lomfors, Ingrid *När Sverige teg – om nazisternas förföljelser*, Norstedts Juridikförlag, Stockholm 1991
- Sundell, Jan-Olof *Karl Sclyster – en biografi*, 1. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 1998
- Svanberg, Ingvar
Tydén, Mattias *Sverige och Förintelsen – debatt och dokument om Europas judar 1933-1945*, 2. uppl. 1.tr., Arena, Stockholm 1997

Svensk Juristmatrikel
Isaksson, Britt-Sofi

Svensk Juristmatrikel, P.A. Norstedt &
Söners Förlag, Stockholm 1964

Tamm, Ditlev

*Romersk rätt och europeisk rätts-
utveckling*, Nerenius & Santéus Förlag,
2:a uppl. 2.tr., Stockholm 1998

Westin, Gunnar T

Människans historia 2 1815-1945,
Natur och Kultur, Stockholm 1992

Artiklar

JFT 1940 s 69
S. R. Björkstén

Om tillåtna krigsmedel

JFT 1943 s 186
Minister R. Erichs

*Några sidor av det totala krigets rättsligt
betydelsefulla verkningar på rättslivet*

JFT 1962 s 11
Berndt Godenhielm

Juridiska Föreningen i Finland 100 år

JFT 1964 s 1
P. E. von Bonsdorff

*Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen
i Finland 100 år*

SvJT 1916 s. 1-4
Redaktionen

Anmälan

SvJT 1933 s.73
Gunnar Bomgren

*De politiska nödförordningarna i
Tyskland*

SvJT 1933 s. 262
Ivar Strahl

Die Flucht in die Generalklausulen

SvJT 1933 s. 364
Ernst Leche

Tysk lagstiftning under kabinettet Hitler

SvJT 1933 s. 386
Ivar Strahl

Avskedade tyska universitetslärare

SvJT 1933 s. 473
Carl Hellquist

*Krigsdomstolarna återupprättas i
Tyskland*

SvJT 1933 s. 587
Håkan Nial

Nationalsocialistisk kartellagstiftning

SvJT 1934 s. 80
Kurt Holmgren

Nationalsocialistiskt strafflagsförslag

SvJT 1934 s. 183 Gunnar Bomgren	<i>Ny presslagstiftning i Tyskland</i>
SvJT 1934 s. 409 Josef Fischler	<i>Omorganisation av advokatväsendet i Tyskland</i>
SvJT 1934 s. 411 Gunnar Bomgren	<i>Tyska rikets statsrättsliga enhet genomförd</i>
SvJT 1934 s. 507 Per Santesson	<i>Den tyska folkdomstolen</i>
SvJT 1935 s. 396 Per Santesson	<i>Enhetlig justitieförvaltning i Tyskland</i>
SvJT 1935 s. 506 Ivar Agge	<i>Tysk strafflagstiftning</i>
SvJT 1935 s. 598 Tage Grönwall	<i>Blodets lag</i>
SvJT 1936 s. 130 Tage Grönwall	<i>”Ehegesundheitsgesetz”</i>
SvJT 1936 s. 131 Tage Grönwall	<i>Förbudet mot äktenskap mellan judar och arier</i>
SvJT 1936 s. 377 Gunnar Bomgren	<i>Ny tysk advokatordning</i>
SvJT 1936 s. 463 Per Santesson	<i>Den tyska folkdomstolen</i>
SvJT 1936 s. 652 Ivar Strahl	<i>Tyska rättsvetenskapsmän mot judendomen</i>
SvJT 1937 s. 342 M. Hallenborg	<i>Reform av BGB</i>
SvJT 1937 s. 343 Tage Grönwall	<i>Dödsstraff för ”närings sabotage” i Tyskland</i>
SvJT 1937 s. 415 (författare okänd)	<i>Ur den tyska straffrätten</i>
SvJT 1938 s. 163 Ivar Strahl	<i>Rasskändning</i>

SvJT 1938 s. 731 (författare okänd)	<i>Brott och straff</i>
SvJT 1939 s. 91 (författare okänd)	<i>Repressalier mot judarna i Tyskland</i>
SvJT 1939 s. 92 Ivar Strahl	<i>Snabbt förfarande i tysk straffprocess</i>
SvJT 1939 s. 604 Tage Grönwall	<i>Stortysk äktenskapsrätt</i>
SvJT 1941 s. 870 Ivar Strahl	<i>Tysk lag om medverkan av allmän åklagare vid resning</i>
SvJT 1941 s. 948 Tage Grönwall	<i>Kommissarisk förvaltning</i>
SvJT 1942 s. 7 P.O. Ekelöf	<i>Rättssamhälle och rättssäkerhet</i>
SvJT 1942 s. 480 Knut Rodhe	<i>Arbetet på ny tysk civillagbok</i>
SvJT 1942 s. 739 Ivar Strahl	<i>Reform av tyska rättsväsendet</i>
SvJT 1943 s. 77 Adolf Schönke	<i>Reformer i tysk straffrätt</i>
SvJT 1943 s. 84 Ivar Agge	<i>Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich</i>
SvJT 1943 s. 284 Ivar Agge	<i>Förenklingar i tysk straffprocess</i>
SvJT 1943 s. 846 Seve Ljungman	<i>Utkast till första delen av en ny tysk civillagbok</i>
SvJT 1943 s. 847 Ivar Agge	<i>Förenklingar i tysk civilprocess</i>
SvJT 1944 s. 476 Ivar Agge	<i>Tysk lag till skydd för äktenskap, familj och moderskap</i>
SvJT 1944 s. 607 Ivar Strahl	<i>Tysk rättsuppfattning</i>

SvJT 1945 s. 298 Per Olof Palmquist	<i>Utbyggnad av den tyska arvegårdsrätten</i>
SvJT 1945 s. 421	<i>Minneshäfte, Birger Ekeberg</i>
SvJT 1945 s. 813 Ivar Strahl	<i>Internationell militärdomstol för krigsförbrytelser</i>
SvJT 1966 s. 1 Carl-Jacob Arnholm	<i>Svensk Juristtidning 50 år</i>
SvJT 1996 s. 108 Kjell-Åke Modéer	<i>Det tredje riket inför rättshistorien</i>
TfR 1937 s. 125 Ragnar Knoph	<i>Jødespørsmålet i tysk rettsvidenskap</i>
TfR 1938 s. 1	<i>Tidsskrift for Rettsvidenskap 50 år</i>
TfR 1938 s. 90 Åke Malmström	<i>Några drag ur de senaste årens tyska rättsutveckling</i>
TfR 1938 s. 408 Hartvig Nissen	<i>Strafretsutviklingen i Tyskland</i>
TfR 1939 s. 93 Edvard Hambro	<i>Anm. Av Eduard Bristler: Die Völkerrechtslehre des Natinalsozialismus</i>
TfR 1939	<i>Minneshäfte Ragnar Knoph</i>
TfR 1940 s. 43 Arnold Ræstad	<i>Nøytralitet og nøytralitetspolitikk</i>
TfR 1944	<i>Häfte 1 försättsblad</i>
TfR 1945 s. 1 Erik Solem	<i>Til leserne!</i>
TfR 1945 s. 3	<i>Norges Høyesterett 21. Desember 1940 og 14. Mai 1945</i>
TfR 1945 s. 17 Rolf Normann Torgesen	<i>Den folkerettslige side av rettsoppjøret med landssvikerne</i>
TfR 1987 s. 1 Birger Stuevold Lassen Magnus Aarbakke	<i>Hundre år for nordisk rettsvitenskap</i>

Web

Ohlininstitutet

<http://www.ohlininstitutet.org>